

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет (навчально-науковий інститут) історичний факультет

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

До захисту допущено

кафедрою _____ протокол № _____ від _____

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Здобувача першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

(першого (бакалаврського) / другого (магістерського))

Гетьманський рух в емігрантській пресі 1930-х-1940-х рр.

(тема роботи)

Спеціальність (спеціалізація) _____ 032 Історія та археологія _____

(код та найменування спеціальності; спеціалізації спеціальності)

Здобувач _____

(підпис)

Олександр Бондаренко

(ім'я, прізвище)

Науковий керівник _____

(підпис)

Сергій Кушнар'ов

(ім'я, прізвище)

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційну роботу присвячено аналізу емігрантської періодики як інструменту поширення ідеології та управління структурами Українського Гетьманського Руху (Союзу Гетьманців Державників — СГД) у 1930–1940 рр. Дослідження охоплює європейський та північноамериканський сектори розселення еміграції в указаний період. На основі документів Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України розглянуто пресові наративи щодо обґрунтування монархічної доктрини, консервативних цінностей, церковного питання та мілітаризації пропаганди наприкінці 1930-х років. Проаналізовано роль часописів у подоланні внутрішніх розколів, координації фінансових фондів та забезпеченні взаємодії між керівним центром у Берліні та регіональними філіями.

У роботі використано методи соціо-мережевого аналізу (SNA) для візуалізації та статистичного аналізу графів емігрантської мережі. За допомогою побудови графу зв'язності реконструйовано топологію інформаційних потоків, розраховано метрики центральності для визначення реального впливу конкретних акторів (історичних діячів руху) та окреслено межі взаємодії організації з іншими політичними й релігійними середовищами в екзилі. Висвітлено діяльність радянських органів ДПУ/НКВС УРСР щодо моніторингу відкритої гетьманської преси та агентурного проникнення у видавничі хаби руху на основі повідомлень джерела «Шварц». Результати роботи мають значення для подальших досліджень історії української еміграції та міжвоєнної громадсько-політичної думки.

Ключові слова: емігрантська преса, Гетьманський рух, Союз Гетьманців Державників, консерватизм, соціально-мережевий аналіз (SNA).

ABSTRACT

The qualification thesis is devoted to the analysis of the emigrant periodical press as a tool for ideology dissemination and structural management within the Ukrainian Hetman Movement (Union of Hetman State-Earners — SHD) in 1930–1940. The study covers the European and North American sectors of emigrant settlement during the specified period. Based on the documents from the Branch State Archive of the Foreign Intelligence Service of Ukraine, the study examines press narratives regarding the justification of the monarchist doctrine, conservative values, the church question, and the militarization of propaganda in the late 1930s. The role of journals and newspapers in overcoming internal splits, coordinating financial funds, and ensuring interaction between the governing center in Berlin and regional branches is analyzed.

The work utilizes Social Network Analysis (SNA) methods for the visualization and statistical analysis of the emigrant network graphs. By constructing a connectivity graph, the topology of information flows was reconstructed, centrality metrics were calculated to determine the actual influence of specific actors (historical figures of the movement), and the boundaries of the organization's interaction with other political and religious circles in exile were outlined. The activity of the Soviet GPU/NKVD organs of the Ukrainian SSR regarding the monitoring of the open Hetman press and intelligence penetration into the movement's publishing hubs is highlighted on the basis of files from the covert source "Schwarz". The results of the work are of significance for further research into the history of the Ukrainian emigration and interwar socio-political thought.

Keywords: emigrant press, Hetman movement, Union of Hetman State-Earners, conservatism, Social Network Analysis (SNA).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЕМІГРАНТСЬКА ПРЕСА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІДЕОЛОГІЧНОЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ.....	12
1.1. Ідеологічний та доктринальний контур гетьманської періодики: ретрансляція консервативних смислів	12
1.2. Організаційно-управлінські функції друкованих органів: трансатлантична координація та менеджмент криз	20
1.3. Пресовий апарат Гетьманату у системі міжнародної політики та розвідувального моніторингу.....	30
РОЗДІЛ 2. МЕРЕЖЕВИЙ АНАЛІЗ АКТОРІВ ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ В ЕМІГРАНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	40
2.1. Архітектура гетьманської мережі: топологія індивідуальних акторів та ключових осередків.....	40
2.2. Комунікаційна логістика та трансатлантична динаміка інформаційних потоків (Берлін - Лондон - Стемфорд - Детройт)	56
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження інституційних, ідеологічних та комунікаційних контурів української політичної еміграції міжвоєнного періоду є одним із пріоритетних завдань сучасної вітчизняної історіографії та політичної соціології. Особливе місце у цьому процесі посідає Український Гетьманський Рух під проводом Павла Скоропадського, який у 1920–1930-х роках трансформувався у розгалужену екстериторіальну політичну мережу консервативного спрямування - Союз Гетьманців Державників (СГД). Практична діяльність цієї організації розгорталася в умовах гострої міжпартійної конкуренції всередині емігрантського середовища та перманентного розвідувального й контррозвідувального тиску з боку спецслужб Радянського Союзу.

Головним операційним медіатором, за допомогою якого Гетьманська Управа здійснювала трансляцію монархічної доктрини класократії, адмініструвала внутрішні процеси, долала репутаційні кризи та координувала роботу віддалених європейських і північноамериканських філій, виступала емігрантська періодика та видавничі хаби. Публічність друкованого слова, з одного боку, забезпечувала мобілізаційну ефективність руху, а з іншого - перетворювала його на прозорий екран для аналітичного перехоплення й агентурного проникнення органів ДПУ/НКВС УРСР. Розсекречення масштабного масиву документів Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ) відкриває унікальні можливості для переосмислення цієї діяльності за допомогою сучасних міждисциплінарних підходів, зокрема методології соціально-мережевого аналізу (Social Network Analysis - SNA). Актуальність теми визначається необхідністю деконструювати медійну логістику Гетманату, верифікувати реальну топологію його комунікаційної мережі та з'ясувати механізми протидії розвідувальному моніторингу радянської держави в умовах наближення Другої світової війни.

Історіографія теми гетьманського руху в емігрантській пресі 1930-х–1940-х рр. охоплює дослідження українського монархізму, діяльності Союзу

гетьманців-державників, постаті Павла Скоропадського та української політичної еміграції міжвоєнного періоду. Ідейні засади гетьманського руху були закладені у працях В'ячеслава Липинського, насамперед у «Листах до братів-хліборобів»¹, де обґрунтовано концепцію спадкової монархії та українського консерватизму. Важливим джерелом також є «Спогади» Павла Скоропадського², які стали основою для подальшого осмислення ролі Української Держави 1918 р. та її спадкоємності в еміграційному середовищі.

Серед сучасних дослідників вагомий внесок у вивчення теми зробили О. Реєнт³, О. Кучерук⁴, Г. Папакін⁵, В. Скальський⁶, О. Бажан⁷ та М. Ковальчук⁸. О. Кучерук та О. Реєнт розглядали гетьманський рух у контексті діяльності Павла Скоропадського та української еміграції, наголошуючи на його державницькому характері. Г. Папакін дослідив організаційне оформлення гетьманського руху та формування його інституційної структури.

В. Скальський проаналізував внутрішні суперечності та кризові явища в монархічному таборі на початку 1930-х рр., довівши, що рух переживав складні процеси ідеологічної та організаційної трансформації. О. Бажан на основі розсекречених документів радянських спецслужб показав, що діяльність гетьманців перебувала під постійним наглядом ОДПУ-НКВС, що свідчить про їхню політичну активність та впливовість. М. Ковальчук дослідив міжнародні

¹ Липинський В. К. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. - Відень : Карл Геріш, 1926. - 470 с..

² Скоропадський П. П. Спогади (кінець 1917 - грудень 1918) / за ред. Я. Пеленського. - Київ ; Філадельфія : Інститут української археографії НАНУ, 1995. - 493 с..

³ Реєнт О. П. Павло Скоропадський. - Київ : Альтернативи, 2003. - 304 с..

⁴ Кучерук О. С. Павло Скоропадський і українська еміграція в Німеччині (1919–1945). - Київ : Інститут історії України НАНУ, 2012. - 256 с.

⁵ Папакін Г. В. Павло Скоропадський та український гетьманський рух в еміграції: формування інституційних контурів // Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. - 2015. - Т. 169. - С. 34–41.

⁶ Скальський В. В. Організаційні та ідеологічні кризи в українському монархічному таборі в екзилі (1930–1933) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. - 2018. - Вип. 13. - С. 204–221

⁷ Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 1 / Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, В. В. Скальський. - Київ : СЗРУ, 2020. - 342 с.

⁸ Ковальчук М. В. Трансатлантичний вектор Союзу Гетьманців Державників: кадровий та фінансовий аспекти (1930-ті роки) // Український історичний журнал. - 2021. - № 4. - С. 112–129.

зв'язки Союзу гетьманців-державників, зокрема співпрацю між європейськими та північноамериканськими осередками.

Важливим етапом у дослідженні проблематики стало видання збірників «Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки»¹, ², які значно розширили джерельну базу та дозволили по-новому оцінити масштаби діяльності гетьманських організацій в еміграції.

Загалом дослідники дійшли висновку, що гетьманський рух був одним із найорганізованіших напрямів української політичної еміграції, а його діяльність ґрунтувалася на ідеях монархізму, державництва та антибільшовизму. Водночас проблема висвітлення гетьманського руху саме в емігрантській пресі 1930-х-1940-х рр. залишається недостатньо дослідженою. Більшість наукових праць зосереджена на організаційній історії руху та біографії Павла Скоропадського, тоді як роль періодичних видань у поширенні гетьманської ідеології та консолідації еміграційного середовища потребує окремого комплексного вивчення.

Метою кваліфікаційної роботи є комплексний аналіз емігрантської преси як інструменту ідеологічного моделювання й організаційного управління Гетьманського руху, а також математична верифікація комунікаційної та інституційної структури його трансатлантичної мережі СГД у міжвоєнний період.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких **завдань**:

- з'ясувати ідеологічний та доктринальний контур гетьманської періодики в контексті легітимізації дідичної монархії, історичної тяглості Держави 1918 року та релігійно-церковного дискурсу;
- дослідити еволюцію молодіжних і мілітарних наративів берлінських видань руху в умовах загальноєвропейських криз кінця 1930-х років;

¹ Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 1 / Галузовий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, В. В. Скальський. - Київ : СЗРУ, 2020. - 342 с.

² Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 2 / Галузовий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, М. В. Ковальчук. - Київ : СЗРУ, 2020. - 470 с..

- проаналізувати організаційно-управлінські функції друкованих органів щодо купірування внутрішніх розколів, функціонування трансатлантичного «пресового мосту» та медійної логістики фінансових фондів СГД;
- розкрити технологію інформаційного забезпечення зовнішньої дипломатії Гетьманату та специфіку розгортання «Української Акції» 1938 року;
- визначити методику аналітичного перехоплення відкритої гетьманської преси органами ДПУ/НКВС УРСР та реконструювати процеси агентурного проникнення у видавничі хаби за матеріалами негласного моніторингу;
- обґрунтувати методологічну матрицю соціально-мережевого аналізу (SNA) та розрахувати топологічні параметри й метрики центральності (Degree, Betweenness, Eigen-centrality) загального графу гетьманської комунікації;
- відобразити хронологічну й географічну динаміку інформаційних потоків між європейським центром у Ванзее та північноамериканськими хабами, а також делімітувати мережеві межі взаємодії Гетманату із зовнішніми інституційними акторами.

Об’єкт дослідження - Український Гетьманський Рух у міжвоєнний період та на початковому етапі Другої світової війни як екстериторіальний суспільно-політичний організм.

Предмет дослідження - функціональний потенціал емігрантської періодики як медіатора ідеологічної та організаційної діяльності СГД, а також структурно-топологічні характеристики комунікаційної мережі руху у дзеркалі соціально-мережевого аналізу та розвідувального моніторингу спецслужб.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1920–1940 років. Нижня хронологічна межа (1920 р.) пов'язана із заснуванням першої інституційної структури руху в еміграції - Українського Союзу Хліборобів Державників — та початком формування його видавничих центрів. Верхня хронологічна межа (1940 р.) визначена початком активних бойових дій Другої світової війни у Західній Європі, виходом збірок СГД «На відсіч!», окупацією

Третім Рейхом пресових хабів руху в Берліні та припиненням легальних трансатлантичних комунікацій організації через воєнні обставини.

Географічні рамки дослідження зумовлені екстериторіальним характером розселення української консервативної еміграції та дислокацією її пресових хабів. Географічні контури роботи охоплюють: європейський сектор із центром у Німеччині (Берлін–Ванзее) та локальними пунктами в Чехословаччині (Прага, Подєбради), Австрії (Відень), Великій Британії (Лондон) і Західній Україні (Львів); північноамериканський сектор із ключовими вузлами комунікації у Канаді (Вінніпег, Торонто, Оттава) та США (Детройт, Чикаго).

Методологічну основу роботи становить міждисциплінарний підхід, що поєднує принципи історизму, об'єктивності та системності із сучасним соціологічним інструментарієм. У ході опрацювання текстових масивів преси та архівних матеріалів використано методи традиційного аналізу документів, історико-генетичний метод, просопографічний підхід та якісний контент-аналіз публіцистичних текстів. Для реконструкції та дедеконструкції інституційних каналів зв'язку застосовано математичний інструментарій соціально-мережевого аналізу (SNA). Візуалізація та розрахунок топологічних метрик здійснювалися на основі моделювання складних графів зв'язності (зокрема, загального графу), що дозволило верифікувати реальну архітектуру розподілу інформаційної ваги всередині емігрантської мережі.

Джерельна база дослідження. Емпіричний фундамент роботи побудовано на матеріалах двотомного збірника архівних документів «Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки»¹, виданого Галузевим державним архівом Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ). Увесь масив залучених джерел можна розділити на кілька взаємопов'язаних текстових і документальних пластів. Головну частину становлять внутрішні документи та пресові органи самого Союзу Гетьманців Державників (СГД). До цього масиву належать програмно-ідеологічні збірники «Український Державник», офіційна крайова періодика, представлена газетами «Український вісник», «Наш Стяг» та

¹ Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 1 / Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, В. В. Скальський. - Київ : СЗРУ, 2020. - 342 с.

«Український Робітник», молодіжний часопис «Плуг та Меч», а також воєнні збірки «На відсіч!». Цей друкований масив доповнюється нормативно-правовими джерелами руху, серед яких особливу вагу мають Статути і Регламенти СГД Америки та Канади, внутрішні Обіжники крайових управ, офіційні Накази Павла та Данила Скоропадських, а також «Постанова про "Українську Акцію"»¹.

Інший важливий пласт джерел репрезентований матеріалами розвідувального та контррозвідувального перехоплення органів ДПУ/НКВС УРСР. До нього увійшли аналітичні довідки радянських спецслужб, масштабне «Орієнтування щодо Української еміграції» ОДПУ, закритий розвідувальний «Бюлетень № 80 української закордонної емігрантської преси», який фіксував результати тотальної перлюстрації емігрантських видань, а також негласні донесення та графічні схеми внутрішньої структури пресових хабів руху, отримані від глибоко зафільтрованого в організаційних структурах радянського агентурного джерела «Шварц»². Додатково у роботі використано матеріали суміжних громадсько-політичних і релігійних середовищ українського зарубіжжя, зокрема публікації часопису «Нова Зоря» у Львові, які дозволили реконструювати зовнішній контекст сприйняття консервативної доктрини Гетманату.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що у кваліфікаційній роботі вперше в українській соціогуманітаристиці здійснено комплексне поєднання текстуального аналізу ідеологічних наративів емігрантської преси з математичною верифікацією реальних комунікаційних каналів Гетманату за допомогою методів SNA. До наукового обігу залучено та систематизовано розсекречені матеріали Галузевого державного архіву СЗР України, які дозволили розкрити амбівалентну природу медійної системи руху. Доведено, що преса СГД функціонувала як високоефективний трансатлантичний інструмент дистанційного адміністрування та надконфесійної мобілізації, але водночас поставала прозорим екраном для аналітичного перехоплення

¹ Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 1 / Галузовий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, В. В. Скальський. - Київ : СЗРУ, 2020. - 342 с.

² Там же.

радянських спецслужб. На основі розрахунку метрик центральності вперше графічно експліковано структуру лідерського ядра руху, визначено ключових інформаційних медіаторів та делімітовано реальні зони ізоляції при спробах взаємодії консерваторів із зовнішніми інституційними акторами.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані положення, аналітичні висновки та побудовані мережеві моделі графу гетьманської комунікації можуть бути використані у подальших теоретичних дослідженнях з історії та соціології української еміграції, теорії масових комунікацій та цифрової соціології. Результати роботи мають практичну цінність для розробки та викладання нормативних і спеціальних курсів із політичної соціології, соціології медіа, соціально-мережевого аналізу, контрпропаганди та історії спецслужб. Методологічна матриця SNA-моделювання архівних фондів розвідки може застосовуватися експертами-аналітиками для дослідження сучасних латентних та екстериторіальних комунікаційних мереж.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг текстової частини відповідає встановленим академічним стандартам ДСТУ.

РОЗДІЛ 1. ЕМІГРАНТСЬКА ПРЕСА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІДЕОЛОГІЧНОЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ

1.1. Ідеологічний та доктринальний контур гетьманської періодики: ретрансляція консервативних смислів

Розгортання видавничої та публіцистичної діяльності українського гетьманського руху в міжвоєнний період підпорядковувалося фундаментальному завданню - теоретичному обґрунтуванню та пропаганді ідеї дідичної (спадкової) монархії як єдиної життєздатної форми української державності. Опинившись в еміграції після падіння Української Держави 1918 року, консервативне крило визвольних змагань зіткнулося з необхідністю не просто зберегти свої організаційні структури, а й сформувати тривку монархічну свідомість серед розпорошеного емігрантського загалу. Головним ретранслятором цих консервативних смислів стала періодична преса та офіційні книжкові видання Гетьманської Управи, які послідовно вибудовували наратив історичної тягlosti від гетьманського перевороту 29 квітня 1918 року до поточної політичної боротьби в екзилі.

Центральне місце в ідеологічному арсеналі гетьманської періодики посідала систематична ретрансляція концептуальних положень, викладених у фундаментальних працях ідеологів руху, зокрема на сторінках часописів та збірників під символічною назвою «Український Державник». Матеріали радянського розвідувального перехоплення, збережені в архівних фондах, яскраво засвідчують, що виписки та розлогі цитати з цих видань активно тиражувалися для низових емігрантських осередків з метою легітимізації прав Гетьмана Павла Скоропадського та його роду на верховне представництво інтересів української нації. Через ці тексти преса доводила, що події 1918 року були не випадковим історичним епізодом чи результатом іноземної інтервенції, а

природним проявом української державної традиції, перерваної анархічними тенденціями республіканського табору.

Стратегія медійної легітимізації прав роду Скоропадських будувалася на ретельному просопографічному та генеалогічному обґрунтуванні. Публікації, що спиралися на історичні виписки з «Українського Державника», детально експлікували шляхетське походження Павла Скоропадського, апелюючи до його глибокого історичного коріння та видатних предків, які займали провідні позиції в ієрархії Гетьманщини XVII–XVIII століть. Такий акцент на генеалогії мав на меті протиставити стабільність, шляхетність та відповідальність дідичного монарха «випадковості» та «тимчасовості» лідерів республіканської еміграції. Родовід Гетьмана подавався на сторінках преси як живий зв'язок із козацько-старшинською елітою минулого, що автоматично наділяло його сучасну політичну діяльність статусом священного обов'язку перед предками та нащадками.

Важливим кроком в еволюції доктринального контуру періодики стало офіційне закріплення принципу династичної спадковості, що відображено у пресових роз'ясненнях та програмних документах руху. Преса виступала інструментом широкого ознайомлення емігрантів із суттю класократичної монархії, де постать правителя трактувалася не як диктаторська фігура, а як надпартійний арбітр, що забезпечує сталий розвиток усіх соціальних верств - «класів-продуцентів». Через друковане слово лідери руху послідовно готували суспільну думку до транзиту влади, обґрунтовуючи права Гетманича Данила Скоропадського як законного спадкоємця та продовжувача державної традиції. Це дозволяло представити Гетьманський Дім як єдиний стабільний інститут в умовах перманентних криз, розколів та ідеологічних блукань інших емігрантських угруповань.

Окремим вагомим напрямком публіцистичного наступу гетьманців було ретельне висвітлення закордонної політики Української Держави 1918 року. На сторінках видань регулярно з'являлися історико-аналітичні матеріали та виписки, які реконструювали дипломатичні успіхи уряду Павла Скоропадського, зокрема підписання та реалізацію Берестейського миру, розширення мережі

міжнародного визнання та спроби утвердження суверенітету на геополітичній арені. Ретрансляція цих історичних смислів мала виразний прагматичний контекст: емігрантська преса намагалася довести західним урядовим та аналітичним колам, що саме Гетьманат володіє унікальним досвідом реального державного будівництва та здатен виступити надійним, прогнозованим і легітимним партнером у майбутній перебудові Східної Європи.

Таким чином, у міжвоєнний період гетьманська періодика та пов'язані з нею друковані органи виконували роль головного архітектора монархічного світогляду в екзилі. Систематично транслюючи виписки з фундаментальних історико-теоретичних праць, преса успішно розв'язувала завдання інституційної легітимізації дідовичного принципу влади роду Скоропадських, утверджувала ідею безперервної історичної тяглості української державності від здобутків 1918 року та закладала тривке ідеологічне підґрунтя для розгортання ширшої організаційної та мобілізаційної діяльності руху серед закордонного українства.

Важливим елементом ідеологічної архітектури міжвоєнного гетьманського руху, що активно транслювався через емігрантські друковані органи, було глибоке залучення релігійного чинника до процесів політичної мобілізації та консолідації закордонного українства. Для консервативного табору традиційні християнські цінності виступали не лише світоглядним фундаментом, а й прагматичною платформою, навколо якої вибудовувалася медійна стратегія об'єднання розпорошених етнічних громад. Головний виклик для пресового апарату Гетьманської Управи полягав у необхідності гармонійного поєднання православної ідентичності керівного ядра руху, зосередженого довкола постаті Павла Скоропадського в Берліні, з переважно греко-католицьким конфесійним середовищем масової еміграції в Галичині та за океаном - у США та Канаді.

Офіційне ставлення руху до релігійного питання було чітко зафіксоване ще під час Першого з'їзду представників гетьманських організацій у Берліні, де окрема шоста резолюція була повністю присвячена церковним справам. Матеріали цього з'їзду, що стали об'єктом пильної перлюстрації радянської розвідки, демонструють послідовне прагнення гетьманців вивести релігійний дискурс з-під удару міжконфесійної ворожнечі. Гетьманська преса активно

поширювала тезу про те, що як Православна, так і Греко-Католицька Церкви є рівноправними історичними стовпами української духовності та державотворчої традиції. У публікаціях наголошувалося на необхідності поваги до канонічного устрою та ієрархії обидвох конфесій, що дозволяло позиціонувати Гетьманський Дім як надконфесійного арбітра, здатного гарантувати релігійний мир у майбутній відновленій державі.

Для підтвердження високого статусу руху на міжнародній та міжцерковній арені гетьманська періодика приділяла значну увагу висвітленню зовнішніх релігійних контактів Головної Кwartири, зокрема зв'язків Гетьмана Павла Скоропадського із Ватиканом. Публікація інформації про дипломатичні реверанси та неофіційні контакти з Апостольським Престолом мала потужний медійний ефект, оскільки легітимізувала монархічний рух в очах мільйонів українських греко-католиків. Це дозволяло гетьманським друкованим органам нейтралізувати звинувачення з боку республіканських чи лівих емігрантських часописів у тому, що рух Скоропадського є суто «проросійським» чи «вузькоправославним», і демонструвало відкритість лідерів консерваторів до західного християнського світу.

Особливе місце в емігрантській пресовій логістиці посідало прагматичне відпрацювання та ретрансляція пастирських послань вищого українського духовенства, серед яких винятковий суспільний резонанс мала позиція глави УГКЦ, митрополита Андрея Шептицького. Яскравим прикладом такої медійної синергії є публікація програмної статті «Перелом» у впливовому часописі «Нова Зоря» у Львові, що відображала глибокі симпатії традиціоналістських кіл Галичини до ідей трудової монархії. Гетьманські пресові хаби активно тиражували виступи митрополита Шептицького, спрямовані на захист традиційних сімейних і релігійних цінностей, боротьбу з атеїзмом та радикальними лівими доктринами. Слово митрополита використовувалося як беззаперечний моральний мандат, що освячував консервативну програму СГД та сприяв масовому залученню греко-католицького селянства й інтелігенції до лав прихильників Гетьмана.

Водночас на сторінках гетьманських часописів розгортався масштабний історико-богословський аналіз православного складника української культури. Популяризуючи витяги з фундаментальних праць провідних істориків руху, зокрема дослідження Дмитра Дорошенка «Православна церква у минулому й нинішньому житті українського народу», преса послідовно вибудовувала наратив про те, що релігійна свідомість є невіддільним елементом національного консерватизму. Через ці публікації доводилося, що руйнація більшовиками церковних інституцій в УРСР є актом свідомого нищення духовної матриці нації, протистояти якому можна лише через відновлення традиційного станового й релігійного ладу.

Таким чином, релігійно-церковний дискурс у міжвоєнній гетьманській періодиці функціонував як високоефективний інструмент макросоціальної інтеграції. Вибудована медійна стратегія дозволила успішно згладити потенційні конфесійні суперечності між православним лідерським ядром та греко-католицьким масовим базисом діаспори. Спираючись на авторитет канонічних документів, зв'язки з Ватиканом та пастирське слово митрополита Андрея Шептицького, гетьманська преса сформувала монолітну ідеологічну платформу захисту традиційних цінностей, яка забезпечила рухові широку підтримку та високий рівень легітимності в усій системі українського зарубіжжя.

Наближення Другої світової війни та перманентні міжнародні кризи кінця 1930-х років змусили керівні інституції Союзу Гетьманців Державників (СГД) суттєво модернізувати свою пропагандистську доктрину, змістивши акценти з суто теоретичного обґрунтування монархізму на військово-мобілізаційну та оборонну проблематику. Основним майданчиком для розгортання цієї нової стратегії став пресовий апарат руху в Берліні, який безпосередньо реагував на зміну геополітичного ландшафту Європи. Текстуальний аналіз центрального друкованого органу СГД газети «Український вісник», спеціалізованого часопису монархічної молоді «Плуг та Меч», а також концептуальних збірок і відозв «На відсіч!» унаочнює глибоку мілітаризацію гетьманських наративів та їхню спрямованість на підготовку емігрантських мас до активної участі у майбутньому світовому зіткненні.

Важливим етапом у залученні нового покоління еміграції до мілітарного контуру руху стало функціонування пресових органів Союзу української монархічної державної молоді (У.С.М.Д.), яскравим представником яких був часопис «Плуг та Меч». Напередодні світового конфлікту, у 1938 році, це видання повністю переформатувало свою риторику, відійшовши від суто культурно-просвітницької діяльності. Назва часопису символізувала прагматичний синтез творчої праці («плуг») та збройного захисту Батьківщини («меч»). Публікації «Плуга та Меча» культивували серед молоді ідею лицарського служіння нації, військової дисципліни та беззаперечної відданості наказам Гетьманського Дому. Через систему спеціалізованих пресових нарисів ідеологи руху готували кадровий резерв для заокеанських та європейських мілітарних структур (зокрема, закликаючи молодь до вступу в авіаційні школи руху в США та Канаді), трактуючи майбутню війну як історичне вікно можливостей для силового відновлення української державності.

Паралельно еволюціонувала і загальнополітична риторика центральних берлінських органів СГД, що чітко простежується на прикладі газети «Український вісник» за 1938 рік. В умовах Судетської та Мюнхенської криз газета трансформувалася у засіб швидкого військово-політичного орієнтування діаспори. Публікації цього періоду відзначаються сухим, директивним стилем, де аналіз поточних дипломатичних кроків європейських держав поєднувався з чіткими інструкціями щодо мобілізації внутрішніх ресурсів руху. «Український вісник» послідовно проводив думку про неминучість збройного зіткнення між Третім Рейхом та СРСР, закликаючи українців не залишатися пасивними спостерігачами, а вибудовувати власну автономну силу, здатну перехопити ініціативу в момент геополітичного вакууму на Сході Європи.

Найвищої точки мілітаризація гетьманської пропаганди досягла на початковому етапі Другої світової війни, що зафіксовано у спеціалізованих друкованих виданнях та збірках СГД у Берліні під промовистою назвою «На відсіч!» (1940 р.). Контент-аналіз цих матеріалів свідчить про повне підпорядкування видавничої діяльності законам воєнного часу. Тексти збірок «На відсіч!» були насичені оборонними наративами, закликами до суворості

конспірації, ідеологічної гігієни та безкомпромісного опору будь-яким спробам іноземного проникнення чи дезінформації всередині емігрантського середовища. Преса цього періоду виконувала роль колективного організатора, який за допомогою жорстких публіцистичних формул утримував мобілізаційну готовність та організаційну монолітність гетьманських осередків в умовах тотальної війни в Європі.

Окремим важливим аспектом берлінського пресового контуру було намагання лідерів руху розмежувати власну оборонну доктрину від офіційної політики держав перебування. У друкованих виданнях СГД 1940 року чітко простежується наратив, згідно з яким мілітаризація руху проводилася виключно в інтересах майбутньої суверенної Української Держави. Гетьманська періодика наголошувала, що зброя та військовий вишкоч, які здобувають члени організації, мають слугувати не чужим геополітичним амбіціям, а виключно справі «відсічі» більшовицькому окупаційному режиму та захисту етнічних кордонів України.

Таким чином, текстуальний та змістовний аналіз берлінських видань¹ наочно демонструє гнучкість та динамізм гетьманського пресового апарату напередодні та на початку світового конфлікту. Еволюція від теоретичного класократичного дискурсу до мілітаризованої пропаганди дозволила СГД успішно вирішити завдання ідеологічної мілітаризації молоді, сформувати оборонну свідомість серед закордонного українства та підготувати організаційні структури до викликів нової глобальної війни.

Комплексний текстуальний та історико-доктринальний аналіз масиву періодичних видань, офіційних збірок і програмних документів Гетьманського руху міжвоєнного періоду дозволяє сформулювати цілісне узагальнення щодо специфіки функціонування його пресового апарату як головного ретранслятора консервативних смислів. На основі розсекречених матеріалів Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України простежується чітка еволюція емігрантської публіцистики, яка пройшла шлях від академічного

¹ Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 2 / Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, М. В. Ковальчук. - Київ : СЗРУ, 2020. - 470 с..

обґрунтування монархічної теорії до жорсткої військово-мобілізаційної пропаганди в умовах наближення світового конфлікту.

Аналіз джерельної бази унаочнює, що ідеологічна кампанія гетьманських друкованих органів будувалася на трьох взаємопов'язаних стратегічних векторах. Преса виступала не просто інформаційним листком, а концептуальним архітектором монархічної свідомості. Публікація розлогих виписок із фундаментального збірника «Український Державник»^{1,2} слугувала інструментом детального генеалогічного обґрунтування прав роду Скоропадських. Конкретним прикладом цієї стратегії є медійне тиражування родоводу Павла Скоропадського із висвітленням його коріння від козацько-старшинської еліти XVII–XVIII століть, що протиставлялося «ефемерності» республіканських лідерів. Одночасно, через огляди закордонної політики 1918 року³, преса доводила західним елітам прогнозованість і міжнародну спроможність Гетьманату. Емігрантська періодика успішно реалізувала медійну стратегію подолання релігійних розколів, інтегрувавши православне керівне ядро Ванзее із греко-католицьким масовим базисом Західної України та Північної Америки. Яскравим прикладом є практичне втілення рішень Шостої (церковної) резолюції Першого з'їзду гетьманців у Берліні⁴, яка забороняла міжконфесійне розпалювання та вимагала повної поваги до ієрархії обох конфесій. Спроби легалізації руху серед католицького загалу підтверджувалися публікаціями про зв'язки Павла Скоропадського з Ватиканом⁵, а також активним медійним використанням пастирського слова митрополита Андрея Шептицького, зокрема через популяризацію матеріалів львівського часопису «Нова Зоря»⁶. Ідеологічне

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 1. - Арк. 265–282. (Виписка із книги «Український Державник» до історії Гетьманського Руху).

² ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 1. - Арк. 283–291. (Виписка із книги «Український Державник» про гетьмана П. Скоропадського і його рід).

³ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 61–66. (Політичний інформаційний бюлетень ч. 4).

⁴ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 41. (Резолюція ч. 6 (церковні справи)).

⁵ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 181-01. (Зв'язки гетьмана Скоропадського із Ватиканом).

⁶ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 20. - Арк. 224–225. (Стаття «Перелом» у виданні «Нова Зоря», м. Львів).

підґрунтя консервативного світогляду закріплювалося популяризацією праць Дмитра Дорошенка, які трактували релігійну дисципліну як невід'ємну матрицю українського націотворення. В умовах міжнародних криз кінця 1930-х років пресовий апарат у Берліні здійснив різкий поворот у бік оборонних наративів. Матеріали газети «Український вісник»¹ за 1938 рік демонструють перехід до сухого, директивного стилю військово-політичного орієнтування громад. Специфічним прикладом роботи з молодим поколінням виступає часопис Союзу української монархічної державної молоді «Плуг та Меч»², який культивував ідею лицарського служіння нації та військового вишколу. Кульмінацією цього процесу стали воєнні збірки 1940 року «На відсіч!»³ [1, 138], контент-аналіз яких виявляє суворе підпорядкування публіцистики законам воєнного часу, вимогам конспірації та мобілізаційної готовності до збройного визволення України від більшовицької окупації.

1.2. Організаційно-управлінські функції друкованих органів: трансатлантична координація та менеджмент криз

У загальній системі розбудови міжвоєнного гетьманського руху періодичні видання, інформаційні листки та офіційні бюлетені Гетьманської Управи виконували не лише ідеологічну, а й критично важливу організаційно-управлінську функцію. Оскільки осередки організації були розпорошені по різних країнах Європи та американського континенту, друковане слово ставало безальтернативним інструментом оперативного адміністрування, за допомогою якого координувалися партійні з'їзди, уніфікувалася діяльність локальних структур та здійснювався централізований менеджмент внутрішніх

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 3. - Арк. 224–229. (Газета «Український вісник» ч. 8 (16), Берлін, 1938 р.).

² Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 2 / Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, М. В. Ковальчук. - Київ : СЗРУ, 2020. - 470 с..

³ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 1. - Арк. 1–33. (Друковане видання С.Г.Д. у Берліні «На відсіч!» ч. 8–9, 1940 р.).

репутаційних криз. Пресовий апарат руху діяв як внутрішній інформаційний медіатор, який зв'язував Головну Квартиру в Берліні із низовим активом, долаючи географічну віддаленість та забезпечуючи монолітність організаційної вертикалі.

Конкретним прикладом використання друкованих засобів для координації вищого партійного життя є підготовка, проведення та рефлексія Першого з'їзду представників гетьманських організацій у Берліні ¹. Матеріали офіційних протоколів з'їзду, які ретельно вивчалися радянською розвідкою, демонструють, що преса та внутрішні інформаційні циркуляри використовувалися для детального узгодження порядку денного, публікації розкладів засідань та регламентування виступів делегатів. Поширення рішень з'їзду через офіційні пресові канали дозволяло керівному ядру трансформувати ухвалені у Берліні декларації у прямі імпульси для виконання на місцях. Так, через пресове тиражування Листа Гетьманської Управи до громад Українського Союзу Хліборобів Державників (УСХД) при Першому з'їзді ² до всього загалу прихильників доносилися жорсткі вимоги щодо суворої організаційної дисципліни, ліквідації будь-якої міжусобної критики та переведення роботи осередків на рейки планової праці.

Найбільш рельєфно управлінська функція гетьманських медіа-ресурсів проявилася у сфері гасіння внутрішніх криз, центральне місце серед яких посів світоглядний та інституційний розрив між Гетьманом Павлом Скоропадським та головним теоретиком українського монархізму В'ячеславом Липинським у початкових 1930-х роках. Цей конфлікт загрожував повною деструктуризацією руху, оскільки Липинський мав колосальний авторитет серед інтелектуального крила еміграції. Для мінімізації наслідків цього розколу Гетьманська Управа застосувала тактику скоординованого пресового маневру. Конкретним свідченням спроб початкового врегулювання кризи через публічний простір є «Звернення учасників I з'їзду гетьманців до В. Липинського»³, яке

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 24–38. (*Протокол I з'їзду гетьманців у Берліні*).

² ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 49–51. (*Лист Гетьманської Управи до громади УСХД при I з'їзді гетьманців*).

³ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 45. (*Звернення учасників I з'їзду гетьманців до В. Липинського*).

поширювалося всередині організації з метою демонстрації прагнення лідерів руху до компромісу та збереження єдності.

Коли ж розкол став незворотним, а конкурентні політичні табори еміграції (передусім республіканські та ліві часописи) почали активно тиражувати чутки про повний крах та самоліквідацію монархічного табору, гетьманські медіа-ресурси перейшли у контрнаступ. Хрестоматійним прикладом оперативного менеджменту цієї репутаційної кризи масштабний офіційний спростувальний матеріал, надісланий Пресовим Відділом Гетьманської Управи до редакції найвпливовішої української газети Галичини «Діло» у Львові¹. У цьому розлозі тексті гетьманські аналітики здійснили детальне, пункт за пунктом, спростування інформації про «розвал» руху. Використовуючи суху, юридично вивірену аргументацію, Гетьманська Управа через публікацію в «Ділі» довела, що відхід групи Липинського є лише локальним кадровим переформатуванням, яке не порушило життєздатності загальної структури руху, а навпаки - дозволило очистити організацію від деструктивних елементів та зміцнити єдиновладдя Павла Скоропадського.

Аналогічні пресові комунікати та внутрішні бюлетені регулярно розсилалися до всіх європейських філій руху з метою усунення інформаційного вакууму, який радянська агентура намагалася використати для деморалізації емігрантів. Офіційні роз'яснення, що з'являлися на сторінках гетьманських бюлетенів, містили чіткі інструкції для регіональних керівників щодо того, як саме слід коментувати «справу Липинського» на закритих зборах та у приватних бесідах. Це дозволило уніфікувати позицію руху в усьому емігрантському просторі від Праги до Парижа, нейтралізувати внутрішню паніку та зберегти організаційну керованість.

Таким чином, офіційні повідомлення, відозви та інформаційні бюлетені Гетьманської Управи у міжвоєнний період функціонували як ефективний інструмент антикризового менеджменту та внутрішньопартійного адміністрування. На прикладі організації Першого з'їзду в Берліні та медійного

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 79-94. (До редакції газети «Діло» у Львові (про спростування розколу серед гетьманців)).

купірування наслідків розколу з В. Липинським доведено, що гетьманська преса успішно виконувала роль колективного стабілізатора мережі. Вона не лише нейтралізувала репутаційні атаки зовнішніх опонентів, а й утримувала жорстку виконавчу дисципліну серед розпорошених європейських осередків, забезпечуючи інституційне виживання Гетманату в умовах найтяжчих внутрішніх потрясінь.

Масштабна територіальна експансія гетьманського руху в Західній півкулі та стрімке зростання кількості осередків Союзу Гетьманців Державників (СГД) у США та Канаді в середині 1930-х років вимагали створення принципово нової, наддалекої системи управлінської логістики. Фізична віддаленість північноамериканського мобілізаційного плацдарму від європейського концептуального ядра в Берліні (Ванзее) унеможливлювала виключно персональне, закрите листування як засіб повсякденного оперативного керівництва. За цих умов провідну роль у забезпеченні життєздатності трансатлантичного зв'язку перебрала на себе емігрантська періодика та друковані циркуляри. Сформований «пресовий міст» функціонував як відкритий, але суворо векторизований канал дистрибуції управлінських рішень, за допомогою якого європейський центр координував дії заокеанських громад, публікував засадничі статuti та легалізував розпорядження вищого керівництва.

Особливого значення функціонування цього медійного шлюзу набуло під час закордонних місій Гетманича Данила Скоропадського, який за прямим дорученням батька здійснював тривалі інспекційні та мобілізаційні поїздки промисловими та аграрними центрами розселення українців у США та Канаді. Для того щоб кожне кадрове чи організаційне рішення Гетманича миттєво набувало статусу законного та обов'язкового для виконання наказу, Головна Квартира використовувала офіційні періодичні органи руху, що видавалися безпосередньо в Північній Америці. Хрестоматійним прикладом такої легалізації є Наказ Данила Скоропадського, опублікований на сторінках гетьманської газети «Наш Стяг»¹. Ця публікація була присвячена кардинальному переформатуванню

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 10. - Арк. 166. (Наказ Д. Скоропадського опублікований в газеті «Наш Стяг» про призначення Б. Пелеховича і М. Гетьмана).

крайового проводу: офіційному призначенню Б. Пелеховича та М. Гетьмана на керівні посади в ієрархії СГД Америки. Оприлюднення наказу в пресі одночасно знімало будь-які внутрішні суперечки щодо легітимності нових менеджерів, дисциплінувало низовий актив та демонструвало конкурентним емігрантським таборам непохитність гетьманської вертикалі.

Окрім великих періодичних видань типу «Нашого Стягу», «пресовий міст» спирався на розгалужену систему напівзакритих друкованих циркулярів та обіжників, які розсилалися крайовими управами СГД. У цих документах відбувалося детальне, пункт за пунктом, роз'яснення та практичне впровадження загальних директив Берліна у повсякденне життя громад. Конкретним прикладом такої координаційної роботи є «Обіжник С.Г.Д. у Канаді»¹ за січень 1935 року, який розсилався керівникам локальних філій. Текст обіжника містив суворі інструкції щодо уніфікації внутрішнього діловодства, регламентації звітів та обов'язкового передплачування офіційної гетьманської періодики кожним членом організації. Преса тут виступала не просто засобом читання, а обов'язковим ідеологічним цензом. Наступний «Обіжник С.Г.Д. у Канаді»² за квітень 1935 року розвивав цю лінію, ставлячи перед друкованим словом завдання жорсткого контролю за збором коштів, виконанням бюджетних планів та протидії лівій пропаганді безпосередньо на місцях.

Логістична гнучкість «пресового мосту» виражалася також у випуску спеціалізованих летючих бюлетенів, призначених для швидкого реагування на інформаційні виклики в конкретних географічних точках. Свідченням такої практики є «Бюлетень до всіх українців в Оттаві»³. Такі друковані відозви випускалися з метою локальної консолідації міського українського населення під час візитів Данила Скоропадського або у моменти загострення міжнародної ситуації. Бюлетень виконував функцію прямого управлінського та пропагандистського імпульсу: він роз'яснював позицію Гетьманського Дому

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 606–606/02. (*Обіжник С.Г.Д. у Канаді, січень 1935 р.*).

² ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 605–605/02. (*Обіжник С.Г.Д. у Канаді, квітень 1935 р.*).

³ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 225–226. (*Бюлетень до всіх українців в Оттаві*).

щодо поточних канадських та європейських політичних подій, спростовував дезінформацію республіканських середовищ та мобілізував парафіян православних і греко-католицьких церков на участь у спільних патріотичних акціях руху.

Таким чином, трансатлантичний «пресовий міст» між європейським центром та північноамериканськими філіями СГД у міжвоєнний період був базовою інституційною умовою існування руху як цілісного міжнародного організму. Завдяки скоординованому тиражуванню офіційних наказів Данила Скоропадського на сторінках газети «Наш Стяг», систематичному розсиланню деталізованих канадських обіжників та випуску оперативних локальних бюлетенів, гетьманська періодика успішно пододала кризу географічної розпорошеності. Вона забезпечила безперебійний транзит управлінської волі з Берліна до віддалених заокеанських громад, утримала жорстку організаційну дисципліну та стала головним інструментом успішного проведення масштабних закордонних місій Гетманича.

Практичне функціонування Союзу Гетьманців Державників як трансатлантичної політичної структури потребувало створення надійних інструментів фінансового самозабезпечення та механізмів швидкої мобілізації людських ресурсів на місцях. За умов відсутності прямої державної підтримки, головним джерелом операційного капіталу руху стали добровільні внески та цільові збори серед українських робітників і фермерів у Північній Америці та Європі. Виконання цього завдання, так само як і організація масштабних публічних виступів, повністю покладалося на медійну логістику емігрантської періодики. Друковане слово виступало одночасно і легальним інструментом фінансового менеджменту, і засобом оперативного інструктування мас під час проведення протестних акцій та віч.

Центральним елементом фінансової архітектури руху в європейському секторі став «Гетьманський Фонд Визвольної Боротьби», чії інституційні засади та правила детально регламентувалися у внутрішніх інструкціях та

оприлюднювалися у пресі ^{1,2}. Документи Галузевого державного архіву СЗР України свідчать, що гетьманська преса використовувалася для широкого роз'яснення «Загальних положень» фонду, згідно з якими кожен прихильник руху зобов'язувався систематично відраховувати відсоток від свого доходу на користь організації. Конкретним прикладом медійної логістики цього фонду була публікація на сторінках гетьманських видань поіменних списків жертводавців із зазначенням точних сум. Такий пресовий моніторинг мав колосальний психологічний та організаційний ефект: він забезпечував абсолютну фінансову прозорість, стимулював здорове конкурентне змагання між локальними громадами за статус найбільшого донора руху та повністю відсікав звинувачення з боку опонентів у нецільовому використанні коштів.

На північноамериканському континенті ця модель була вдосконалена і трансформована у спеціалізовану інституцію - «Український Державний Фонд С.Г.Д. Америки і Канади» ³. Статутні документи фонду, що тиражувалися крайовою пресою, перетворювали збір коштів на суворо регламентований процес. Через друковане слово Гетманич Данило Скоропадський та його фінансові референти доносили до емігрантів прагматичну тезу: кожна надіслана копійка є прямою інвестицією у розбудову майбутньої суверенної Української Держави. Конкретним прикладом практичного втілення цієї стратегії став пресовий супровід випуску спеціальних «бонів» (маркових зборів) та розповсюдження через газету «Наш Стяг» та «Український Робітник» обов'язкових квартальних фінансових бланків. Преса інформувала громаду, куди саме спрямовуються капітали, - від фінансування закордонних подорожей Гетманича до утримання «Гетьманського Дому в Торонто».

Паралельно з фінансовою логістикою пресовий апарат СГД виконував функцію колективного організатора масових акцій, що яскраво проявилось під

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 2. - Арк. 63–64. (*Гетьманський Фонд Визвольної Боротьби: загальні положення*).

² ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 2. - Арк. 65–67. (*Гетьманський Фонд Визвольної Боротьби: організація*).

³ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 13. - Арк. 45–45/01. (*Організація Український Державний Фонд С.Г.Д. Америки і Канади*).

час Судетської та Мюнхенської криз у 1938 році. Координація багатотисячних протестних віч у відповідь на польські репресії та сталінський терор на рідних землях здійснювалася за допомогою офіційних розпоряджень крайових управ СГД, які масово друкувалися у періодиці. Головним плацдармом для проведення таких маніфестацій став Вінніпег, де концентрувався найбільш дисциплінований гетьманський актив.

Через систему пресових розпоряджень низові осередки отримували вичерпні, покрокові інструкції щодо організації виступів. Через пресу публікувалися правила носіння відзнак та уніформи для курсантів летунських шкіл та молодіжних сокільських організацій СГД, що мали марширувати вулицями Вінніпегу. Газети заздалегідь друкували затверджені Головною Квартирою тексти резолюцій та протестних відозв українською та англійською мовами. Це гарантувало, що під час багатотисячного мітингу парафіяни та активісти ухвалять суворо вивірений політичний документ, який згодом офіційно надсилався до канадського парламенту, усуваючи будь-які прояви стихійності чи ідеологічних блукань. Через пресові оголошення координувався доїзд емігрантів із навколишніх фермерських провінцій Манітоби до Вінніпегу, визначалися місця зборів біля православних та греко-католицьких храмів і розписувався порядок проведення масових народних віч.

Таким чином, медійна логістика фінансових фондів та координація масових акцій через друковане слово довели високу інституційну зрілість Гетманату. Систематична публікація звітів «Гетьманського Фонду Визвольної Боротьби» та «Українського Державного Фонду» дозволила перетворити збір пожертв на стабільну систему фінансування руху. Водночас, на прикладі протестних віч у Вінніпезі у 1938 році продемонстровано, що гетьманська преса володіла унікальною здатністю трансформувати розпорошені емігрантські маси у дисципліновану, векторизовану та керовану з єдиного центру політичну силу, спроможну здійснювати масштабні публічні виступи міжнародного значення.

Комплексне дослідження організаційно-управлінських функцій гетьманської преси дозволяє сформувати цілісне узагальнення щодо ролі друкованого слова як головного адміністративного, координаційного та

антикризового інструменту в життєдіяльності руху. В умовах територіального розсіювання українського зарубіжжя періодика та внутрішні циркуляри успішно компенсували відсутність легального державного апарату, забезпечивши стабільне функціонування жорсткої управлінської вертикалі від Берліна до найвіддаленіших заокеанських громад.

На основі залученого масиву розсекречених документів Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України фіксуються три ключові виміри практичного менеджменту мережі, що здійснювався через медійні канали. Внутрішньопартійне адміністрування та купірування розколів, а саме друковані органи Гетьманської Управи виступали ефективним медіатором внутрішнього життя організації. Чітким прикладом є підготовка та трансляція рішень Першого з'їзду представників гетьманських організацій у Берліні, де преса забезпечувала суворе дотримання статутного регламенту, а через тиражування Листа Гетьманської Управи до громад УСХД¹ до всього активу доносилися директиви про ліквідацію міжусобиць. Коли рух зіткнувся з глибокою світоглядною кризою після розриву з В. Липинським, саме пресовий маневр дозволив зберегти керованість. Публікація «Звернення учасників з'їзду до В. Липинського»² демонструвала перші спроби компромісу, а після остаточного розколу Пресовий Відділ реалізував масштабну антикризову контратаку, надіславши офіційне спростування чуток про «розвал» до львівської газети «Діло»³, що дозволило мінімізувати репутаційні втрати на загальноемігрантському полі.

Інституційне забезпечення трансатлантичної логістики, було виражене у зростання ваги північноамериканського плацдарму, що актуалізувало потребу у функціонуванні стабільного «пресового мосту». Офіційні часописи та внутрішні обіжники СГД у США та Канаді стали провідниками волі європейського центру

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 49–51. (Лист Гетьманської Управи до громади УСХД при I з'їзді гетьманців).

² ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 45. (Звернення учасників I з'їзду гетьманців до В. Липинського).

³ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 79–94. (До редакції газети «Діло» у Львові (про спростування розколу серед гетьманців)).

під час закордонних місій Гетманича Данила Скоропадського. Еталонним прикладом такої легалізації кадрових рішень є публікація Наказу Данила Скоропадського на сторінках газети «Наш Стяг»¹ про призначення Б. Пелеховича та М. Гетьмана, що знімало будь-які дискусії щодо їхніх повноважень у низових осередках. Додатково, логістичний контроль підтримувався через регулярне розсилання деталізованих «Обіжників С.Г.Д. у Канаді»^{2, 3}, які уніфікували внутрішнє діловодство та звітування крайових філій, а випуск оперативних відозв типу «Бюлетеня до всіх українців в Оттаві»⁴ дозволяв швидко мобілізувати міське населення під час візитів керівництва.

Друковане слово забезпечило фінансову автономію руху через систематичне роз'яснення правил і публікацію звітів «Гетьманського Фонду Визвольної Боротьби» в Європі^{5, 6} та «Українського Державного Фонду С.Г.Д. Америки і Канади» за океаном⁷. Оприлюднення списків жертводавців та пресовий контроль за марковими зборами гарантували прозорість капіталів. Одночасно преса виявила високу спроможність як інструмент координації масових виступів. На прикладі протестних віч у Вінніпезі у 1938 році, що скликалися за офіційними Розпорядженнями С.Г.Д. Канади⁸, доведено, що медійні канали покроково інструктували маси. Преса заздалегідь регламентувала суворий візуальний стиль (носіння уніформ), уніфікувала політичні гасла шляхом публікації готових текстів резолюцій англійською й українською мовами та логістично керувала потоками делегатів.

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 10. - Арк. 166. (Наказ Д. Скоропадського опублікований в газеті «Наш Стяг» про призначення Б. Пелеховича і М. Гетьмана).

² ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 605–605/02. (Обіжник С.Г.Д. у Канаді, квітень 1935 р.).

³ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 606–606/02. (Обіжник С.Г.Д. у Канаді, січень 1935 р.).

⁴ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 225–226. (Бюлетень до всіх українців в Оттаві).

⁵ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 2. - Арк. 63–64. (Гетьманський Фонд Визвольної Боротьби: загальні положення).

⁶ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 2. - Арк. 65–67. (Гетьманський Фонд Визвольної Боротьби: організація).

⁷ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 13. - Арк. 45–45/01. (Організація Український Державний Фонд С.Г.Д. Америки і Канади).

⁸ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 12. - Арк. 258. (Повідомлення про скликання Отаманської Ради Гетьманської Січі в Америці і Канаді).

1.3. Пресовий апарат Гетьманату у системі міжнародної політики та розвідувального моніторингу

Наприкінці 1930-х років, в умовах стрімкого зламу версальської системи безпеки та розгортання перманентних загальноєвропейських криз, інформаційна діяльність Гетьманського руху остаточно інтегрувалася в систему його зовнішньої політики. Керівне ядро Союзу Гетьманців Державників чітко усвідомлювало, що за відсутності власних легальних дипломатичних представництв при урядах провідних держав, саме пресовий апарат мав узяти на себе функції зовнішньополітичного інформаційного шлюзу. Завдання медійних структур Гетьманату полягало не лише в ретрансляції внутрішніх партійних гасел, а й у здійсненні масштабного аналітичного супроводу європейських подій, лобіюванні українського питання в англосаксонських та європейських експертних колах і швидкому реагуванні на територіальні зміни в Центрально-Східній Європі.

Основним інструментом професійного аналітичного супроводу зовнішньої дипломатії руху в цей період стало Українське Пресове Бюро, яке налагодило регулярний випуск спеціалізованих періодичних видань, зокрема «Політичних інформаційних бюлетенів»¹. Ці документи, що виходили під суворим редакторським контролем Сергія Шемета, суттєво відрізнялися від звичайної емігрантської періодики. Текстуальний аналіз «Політичного інформаційного бюлетеня № 4»² засвідчує високий рівень експертного аналізу: матеріали готувалися професійною мовою, оперували даними європейської преси, офіційними заявами дипломатів і містили глибокі геополітичні прогнози. Бюлетені виконували подвійну функцію: вони розсилалися як закриті аналітичні записки для керівників крайових управ СГД з метою уніфікації їхнього

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 12. - Арк. 258. *(Повідомлення про скликання Отаманської Ради Гетьманської Січі в Америці і Канаді).*

² Там же.

зовнішньополітичного курсу, а також цілеспрямовано поширювалися серед іноземних журналістів, науковців та політиків для формування об'єктивного погляду на суверенні права України.

Кульмінацією використання пресового апарату як інструменту прямої геополітичної дії стало медійне розгортання так званої «Української Акції» у серпні 1938 року, яка виступила безпосередньою реакцією гетьманців на Судетську кризу та очевидне наближення Мюнхенської угоди¹. Передчуваючи неминучий початок глобального військового конфлікту та можливий розпад СРСР, Гетьманська Управа ухвалила «Постанову про "Українську Акцію"» від 2 серпня 1938 року² та розробила суворий «Тимчасовий правильник»³. Ця технологія передбачала повну мобілізацію інформаційних та фінансових ресурсів руху. Через систему закритих циркулярів та відкритих відозв преса інструктувала осередки про перехід на надзвичайний стан праці, формування мобільних інформаційних груп та підготовку емігрантського середовища до швидкого розгортання національно-визвольної боротьби.

Оперативна логістика та медійне відпрацювання зовнішньополітичних криз у 1937–1939 роках чітко простежуються через серію офіційних комунікатів Пресового Відділу Гетьманської Управи, які оперативно реагували на найменші коливання міжнародної кон'юнктури. Конкретним прикладом медійного маневрування є «Комунікат Пресового Відділу»⁴ за жовтень 1937 року, присвячений роз'ясненню позиції Гетьманата щодо польсько-українських взаємин та спробам лобіювання українських інтересів через британську пресу. Наступні комунікати за листопад 1937 року^{5,6} деталізували тактику протидії

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 5. - Арк. 220. (*Міжнародні зв'язки і зовнішня політика гетьманців групи Скоропадського*).

² ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 8. - Арк. 100–104. (*“Українська Акція”: тимчасовий правильник*).

³ Тимчасовий правильник «Української Акції» від 2 серпня 1938 року. - Берлін : Гетьманська Управа, 1938. - 5 с.

⁴ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 4. - Арк. 226–228. (*Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи, жовтень 1937 р.*).

⁵ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 4. - Арк. 197–203. (*Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи, листопад 1937 р.*).

⁶ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 6. - Арк. 111–116. (*Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи, листопад 1937 р.*).

радянській дезінформації в Європі, яка намагалася представити український визвольний рух як суто деструктивний чинник.

Особливою динамічністю відзначається «Комунікат Гетьманської Управи» за липень 1938 року¹, випущений у розпал нацистського тиску на Чехословаччину. Через цей документ Головна Квартира давала чіткі інструкції пресовим органам у США та Канаді щодо того, як транслювати події в Центральній Європі. Гетьманська періодика мала доводити, що утиски національних меншин та перманентна нестабільність у регіоні є прямим наслідком ігнорування українського питання у 1918 році, а створення суверенної Української Держави під проводом Скоропадського є єдиною надійною гарантією тривалого миру на Сході Європи. Згодом, у березні 1939 року, «Комунікат Пресового Відділу»² оперативно зафіксував позицію руху щодо проголошення Карпатської України, демонструючи здатність гетьманських аналітиків миттєво адаптувати медійні наративи до швидких територіальних змін на українських етнічних землях.

Таким чином, у передвечір Другої світової війни пресовий апарат Гетьманату трансформувався у повноцінне інформаційне крило його зовнішньої політики. Завдяки скоординованій роботі Українського Пресового Бюро, системному випуску політичних бюлетенів та серії оперативних комунікатів Пресового Відділу, рух спромігся створити гнучку систему швидкого реагування на міжнародні виклики. Практичне впровадження технології «Української Акції» 1938 року довело, що гетьманська періодика була здатною ефективно підпорядковувати свою діяльність суворим інституційним інтересам Головної Квартири, успішно конвертуючи загальноєвропейські кризи у потужні імпульси для мобілізації та політичного позиціонування закордонного українства на світовій арені.

Ефективність трансатлантичної та європейської інформаційної мережі Союзу Гетьманців Державників неминуче перетворила її на об'єкт пильного

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 9. - Арк. 113–118. (*Комунікат Гетьманської Управи, липень 1938 р.*).

² ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 4. - Арк. 173–174. (*Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи, березень 1939 р.*).

вивчення з боку радянських спецслужб. Органи ДПУ/НКВС УРСР розглядали емігрантські періодичні видання не просто як засіб пропаганди, а як унікальне, репрезентативне джерело первинної розвідувальної інформації. За умов жорсткої конспірації внутрішнього життя Головної Квартири у Ванзее, саме відкрита гетьманська преса ставала для радянських аналітиків майданчиком аналітичного перехоплення. Шляхом тотального моніторингу, перлюстрації та глибокого контент-аналізу закордонних часописів радянська контррозвідка спромоглася створити цілісну систему відстеження прихованих настроїв руху, його кадрових флуктуацій, фінансового стану та стратегічних планів.

Фундаментальні принципи та методологія радянського розвідувального оцінювання емігрантського друкованого слова чітко простежуються у масштабних аналітичних документах ОДПУ, таких як «Орієнтування щодо Української еміграції»¹. Цей документ фіксує, що радянські аналітики не обмежувалися сухим фіксуванням назв часописів, а здійснювали глибоку деконструкцію публіцистичних текстів. У процесі перехоплення відкритих матеріалів радянські спецслужби ретельно виокремлювали непрямі маркери, що свідчили про реальний стан справ у середовищі монархістів. Зокрема, аналізуючи ідеологічні статті в часописах «Український Державник» чи «Хліборобська Україна», чекісти прораховували ступінь впливу клясократичної доктрини на різні хвилі еміграції, фіксували географічні межі поширення видань та визначали рівень готовності активу до ведення активної антирадянської роботи. Особлива увага приділялася аналізу пресових дискусій: за найменшими змінами у риторичі публіцистів ДПУ виявляло приховані лінії внутрішніх суперечок між різними угрупованнями та оперативно прогнозувало майбутні інституційні розколи в оточенні Павла Скоропадського.

Практична реалізація цього аналітичного перехоплення виражалася у систематичному формуванні радянськими спецслужбами власних закритих оглядів, хрестоматійним прикладом яких є «Бюлетень № 80 української

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 11723. - Т. 1. - Арк. 345–352. (*Орієнтування щодо Української еміграції*).

закордонної емігрантської преси»¹. Цей зведений розвідувальний документ, що акумулював матеріали тотального моніторингу закордонних видань, демонструє унікальну технологію збору даних органів НКВС. Радянські цензори-аналітики вичитували кожне число гетьманських газет - від берлінського «Українського вісника» до детройтського «Нашого Стягу» та вінніпезького «Українського Робітника». З великих публічних текстів вилучалися та структурувалися у тематичні блоки суто прагматичні відомості.

Конкретними прикладами виявлення прихованих процесів через відкриту пресу, зафіксованими у радянських розвідувальних бюлетенях, були: реконструкція фінансової логістики, кадровий та мобілізаційний облік, фіксація морально-психологічного стану.

Таким чином, відкрита гетьманська преса у міжвоєнний період мимоволі виконувала роль прозорого екрана, крізь який органи ДПУ/НКВС здійснювали тотальний безперебійний моніторинг діяльності СГД. Масштабні аналітичні орієнтування та щотижневі бюлетені емігрантської преси доводять, що радянська розвідка створила гнучку та глибоку систему аналітичного перехоплення. Вона дозволяла чекістам, спираючись суто на контент-аналіз відкритих публікацій, наказів та фондових звітів гетьманських часописів, безпомилково прораховувати внутрішні організаційні алгоритми руху, розкривати його приховані кадрові та фінансові ресурси й оперативно мінімізувати антирадянський мобілізаційний потенціал Гетманату на міжнародній арені.

Найбільш глибоким та деструктивним складником протидії радянських спецслужб Союзу Гетьманців Державників було не просто аналітичне перехоплення відкритих публікацій, а таємне агентурне проникнення безпосередньо у закриті управлінські контури та пресові хаби організації. Органи ДПУ/НКВС УРСР прагнули розкрити реальну, а не задекларовану у статутах структуру руху, детермінувати приховані канали передачі конфіденційної інформації та локалізувати тіньові фінансові потоки, що живили видавничу діяльність гетьманців. Головним інструментом цієї таємної операції виступала

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 14. - Арк. 235–251. (*Бюлетень № 80 української закордонної емігрантської преси*).

глибоко зафільтрована всередині берлінського центру СГД агентура, серед якої виняткове значення для радянської контррозвідки мало джерело під псевдонімом «Шварц». Його детальні агентурні донесення та графічні розробки дозволили чекістам повністю реконструювати внутрішню архітектуру монархічного табору.

Критично важливим досягненням радянського негласного моніторингу стала детальна «Схема гетьманської організації», передана джерелом «Шварц»¹. Цей унікальний документ оперативної графіки наочно демонструє, що радянська розвідка зуміла розірвати оболонку офіційної пропаганди та зафіксувати реальні вузли керування мережею. На схемі «Шварца» пресові органи та видавничі хаби руху були чітко прив'язані до конкретних посадових осіб, фінансових донорів та закордонних резидентів, що дозволило ДПУ бачити рух як цілісну, взаємопов'язану систему.

Конкретними прикладами інформаційного наповнення цієї схеми, які розкривали внутрішню логістику пресових каналів, були наступні. Локалізація берлінського цензурного ядра. Схема чітко фіксувала, що редакції «Українського вісника» та закриті бюлетені Гетьманської Управи перебувають під прямим, безальтернативним кураторством Сергія Шемета та М. Гетьмана, які виконували функції головних політичних цензорів руху, адаптуючи директиви Павла Скоропадського для масового читача. Ідентифікація трансатлантичних інформаційних шлюзів. На графічній схемі радянські оперативники чітко проклали лінії зв'язку від Берліна до канадських та американських пресових хабів, визначивши М. Гулю та Б. Пелеховича як головних регіональних диспетчерів, відповідальних за ретрансляцію отриманих інструкцій через місцеві газети типу «Наш Стяг». Розкриття фінансових артерій видавничої справи. Схема «Шварца» унаочнювала приховані зв'язки між керівництвом «Гетьманського Фонду Визвольної Боротьби» та конкретними друкарнями в Європі, що дозволяло радянським спецслужбам бачити точний механізм конвертації добровільних пожертв емігрантів у реальні накладі пропагандистської літератури.

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 31–34. (Схема гетьманської організації, джерело «Шварц»).

Практичні аспекти агентурної деструктуризації та повсякденного стеження за пресовим апаратом СГД деталізуються у «Повідомленнях джерела "Шварц" про діяльність гетьманської організації»¹. Агент, володіючи доступом до закритих засідань та внутрішнього листування у Ванзее, інформував органи НКВС про приховані мотиви ухвалення тих чи інших пресових рішень. Конкретним прикладом такої агентурної роботи було завчасне сповіщення радянської розвідки про підготовку гетьманцями нових пропагандистських кампаній, плановані закордонні медійні турне Данила Скоропадського чи випуск мілітарних збірок типа «На відсіч!». Знаючи внутрішній графік роботи гетьманських пресових хабів, радянські спецслужби отримували можливість діяти на випередження: організовувати контрпропагандистські акції через підконтрольну ліву пресу, вносити дезорганізацію у фінансові розрахунки СГД та здійснювати цілеспрямований психологічний тиск на ключових публіцистів руху.

Особливу цінність для ДПУ мали повідомлення «Шварца», які розкривали спроби гетьманців вибудувати канали таємного поширення своєї періодики безпосередньо на території Радянської України (УРСР). Агент фіксував адреси конспіративних квартир у Європі, де накопичувалися наклади літератури для подальшого переправлення через кордон, та передавав прикмети кур'єрів. Це дозволяло радянським прикордонним та контррозвідальним органам повністю перекривати канали проникнення гетьманського друкованого слова в СРСР, нівелюючи мобілізаційні зусилля емігрантського центру та утримуючи інформаційний простір радянської республіки під тотальним контролем.

Таким чином, розсекречені документи джерела «Шварц»^{2, 3} доводять, що радянські спецслужби володіли інструментами тотального внутрішнього контролю за пресовим апаратом Гетманату. Завдяки поєднанню точних графічних схем та оперативних повідомлень зсередини Головної Квартири, органи ДПУ/НКВС успішно здійснювали деструктуризацію інформаційних ліній СГД.

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Arche. 83–87. (Повідомлення джерела "Шварц" про діяльність гетьманської організації).

² Там же.

³ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 31–34. (Схема гетьманської організації, джерело "Шварц").

Вони не лише бачили реальну структуру пресових хабів та фінансових потоків організації, а й ефективно блокували її зовнішньополітичні та підривні наміри, перетворюючи розгалужену трансатлантичну медіа-мережу монархістів на об'єкт успішної ліквідаційної та контррозвідувальної діяльності радянської держави.

Системний аналіз функціонування пресового апарату Гетьманського руху у системі міжнародної політики та розвідувального протистояння дозволяє сформулювати комплексне узагальнення щодо трансформації медійних каналів організації наприкінці 1930-х - на початку 1940-х років. Зміна геополітичної кон'юнктури в Європі змусила Союз Гетьманців Державників перетворити свої друковані органи з інструментів суто внутрішньої координації на повноцінні суб'єкти зовнішньополітичного та контррозвідувального дискурсу. На основі залученого масиву розсекречених документів Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України фіксуються три ключові виміри цієї діяльності, які відображають взаємодію руху із зовнішнім світом та радянськими спецслужбами.

Дипломатичне лобіювання та технології швидкого реагування виражались в наступному. Пресовий апарат успішно перебрав на себе функції зовнішньополітичного інформаційного представництва Гетьманату. Яскравим прикладом цього є діяльність Українського Пресового Бюро під керівництвом Сергія Шемета, яке налагодило випуск високопрофесійних «Політичних інформаційних бюлетенів»^{1, 2}. Ці видання виступали експертними записками, що формували сприятливу для руху громадську думку серед іноземних аналітиків та журналістів. Еталонним прикладом конвертації загальноєвропейських криз (Судетської та Мюнхенської) у практичну площину стало медійне розгортання «Української Акції» у серпні 1938 року³, коли через пресові розпорядження та «Тимчасовий правильник» осередки переводилися на надзвичайний стан праці. Оперативність медійного реагування підтверджується серією комунікатів

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 61–66. (*Політичний інформаційний бюлетень ч. 4*).

² ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 8. - Арк. 354–403. (*Політичний інформаційний бюлетень № 4 Українського Пресового Бюро*).

³ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 8. - Арк. 100–104. (*“Українська Акція”: тимчасовий правильник*).

Пресового Відділу^{1, 2}, які гнучко адаптували наративи СГД до територіальних змін у Центрально-Східній Європі, зокрема в Галичині та на Закарпатті.

Високий рівень інституційної прозорості гетьманської періодики (публікація звітів, наказів, оголошень) зумовив її перетворення на об'єкт тотального аналітичного моніторингу з боку органів ДПУ/НКВС УРСР. Чітким свідченням цієї методології є масштабні чекістські документи типу «Орієнтування щодо Української еміграції»³, де через контент-аналіз відкритих монархічних видань радянська розвідка реконструювала внутрішній стан та ідеологічні коливання в оточенні Павла Скоропадського. Практичним втіленням цієї стратегії став регулярний випуск радянських закритих оглядів, таких як «Бюлетень № 80 української закордонної емігрантської преси»⁴. Чекісти використовували відкриті газетні сторінки для вирішення суто прагматичних завдань: фінансового обліку руху (через аналіз пресових списків жертводавців фондів), кадрового моніторингу (через оголошення про збори СГД чи марші летунських шкіл) та оцінки морально-психологічного тону еміграції.

Найбільш глибокий рівень протистояння зафіксовано у сфері таємного проникнення радянської агентури безпосередньо у внутрішні структури пресових хабів СГД у Берліні. Унікальним прикладом негласної графічної розробки є «Схема гетьманської організації», передана глибоко зафільтрованим джерелом «Шварц»⁵, яка дозволила ДПУ чітко локалізувати берлінське цензурне ядро (С. Шемет, М. Гетьман), трансатлантичні інформаційні шлюзи (М. Гуля, Б. Пелехович) та тіньові артерії фінансування друкарень. Завдяки оперативним повідомленням «Шварца»⁶, радянські спецслужби діяли на випередження,

¹ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 4. - Арк. 173–174. (Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи, березень 1939 р.).

² ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 6. - Арк. 111–116. (Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи, листопад 1937 р.).

³ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 11723. - Т. 1. - Арк. 345–352. (Орієнтування щодо Української еміграції).

⁴ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 14. - Арк. 235–251. (Бюлетень № 80 української закордонної емігрантської преси).

⁵ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 31–34. (Схема гетьманської організації, джерело "Шварц").

⁶ ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 83–87. (Повідомлення джерела "Шварц" про діяльність гетьманської організації).

дезорганізуючи медійні кампанії руху та повністю блокуючи канали таємного переправлення гетьманської періодики і мілітарних збірок («На відсіч!») через кордон на територію Радянської України.

РОЗДІЛ 2. МЕРЕЖЕВИЙ АНАЛІЗ АКТОРІВ ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ В ЕМІГРАНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1. Архітектура гетьманської мережі: топологія індивідуальних акторів та ключових осередків

У сучасній історичній науці дослідження політичних та ідеологічних рухів в еміграції вимагає залучення новітніх методологічних підходів, спроможних вийти за межі традиційного описового, хронологічного або суто біографічного методів. Особливої актуальності це набуває під час вивчення внутрішньої структури, динаміки та ієрархії гетьманського руху (монархістів-гетьманців) у міжвоєнний період, чия діяльність відзначалася екстериторіальністю, розгалуженістю та високим рівнем конспіративності. Ефективним інструментом для розв'язання зазначених дослідницьких завдань виступає методологія соціально-мережевого аналізу (*Social Network Analysis, SNA*), яка у поєднанні з класичним історико-системним методом та просопографічним підходом дозволяє реконструювати архітектуру руху як цілісну міжособистісну комунікаційну систему ¹.

Застосування SNA в історичних розвідках базується на розумінні того, що будь-яка політична чи соціокультурна група є сукупністю соціальних акторів та зв'язків між ними. На відміну від ширших соціологічних моделей, де вузлами можуть виступати абстрактні інституції чи організації, у межах цього дослідження здійснено методологічне фокусування виключно на індивідуальних акторах - конкретних історичних постатях (таких як Гетьман Павло Скоропадський, Гетманич Данило Скоропадський, ідеолог Сергій Шемет, історик Дмитро Дорошенко та інші). Таке очищення моделі від колективних суб'єктів (осередків та організацій) і перехід до виключно персонального графу

¹ Wasserman S., Faust K. *Social Network Analysis: Methods and Applications*. - Cambridge : Cambridge University Press, 1994. - 825 p.

комунікації дозволяє значно точніше та безпосередніше зафіксувати топографію особистих зв'язків, неформальних каналів впливу та реального розподілу обов'язків усередині емігрантського лідерства.

Методологічний апарат мережевого аналізу оперує двома базовими поняттями: вузли (*nodes / vertices*) та ребра (*edges / ties*). У контексті нашого дослідження вузлами виступають безпосередньо діючі особи гетьманського руху, а ребрами - векторизовані комунікаційні контакти між ними, що відображають спрямованість та інтенсивність взаємодії. Джерельною базою для формалізації цих зв'язків слугують розсекречені масиви документів Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ), які містять як первинний перехоплений епістолярій лідерів руху, так і агентурні довідки радянських спецслужб, що здійснювали ретельний моніторинг української політичної еміграції.

Текстуальні свідчення джерел (факти надсилання приватних та офіційних листів, директив, конфіденційних звітів та ідеологічних інструкцій) перетворено на структуровану матрицю суміжності. Оскільки кожен епістолярний контакт має чітко визначений напрямок (від конкретного відправника до конкретного адресата), граф комунікації моделюється як направлений (*directed graph*), що є обов'язковою умовою для математичного обчислення ієрархічних параметрів мережі.

Для розрахунку міжособистісних метрик та графічної візуалізації мережі лідерів гетьманського руху застосовується спеціалізоване програмне середовище Gephi. Алгоритм цифрового аналізу передбачає обчислення низки ключових математичних метрик центральності, які дозволяють деконструювати реальний політичний та управлінський вплив історичних осіб, нівелюючи суб'єктивні викривлення, притаманні мемуаристиці.

Вхідний ступінь центральності (*In-degree*) та його зважений аналог вимірюють кількість спрямованих до конкретної особи зв'язків. В умовах направленої міжособистісної комунікації високий показник *In-degree* є прямим математичним маркером високого інституційного та символічного авторитету актора в ієрархії руху. Він визначає особу як кінцевий пункт збору інформації,

звітів та координаційних запитів, фіксуючи її статус як верховного арбітра чи джерела політичної легітимності.

Вихідний ступінь центральності (*Out-degree*) відображає кількість зв'язків, згенерованих та ініційованих безпосередньо самою особою. Цей показник маркує рівень безпосередньої операційної та адміністративної активності актора. Особи з високим *Out-degree* виступають головними «моторами» повсякденного управління, які розсилають директивні вказівки, здійснюють моніторинг преси, координують діяльність периферійних лідерів та підтримують динаміку мережі.

Проміжна центральність (*Betweenness Centrality*) визначає частоту, з якою певний вузол (особа) опиняється на найкоротших шляхах комунікації між усіма іншими парами акторів у графі. Актори з найвищими показниками *Betweenness* виконують критичну роль інформаційних посередників (*gatekeepers*). У міжособистісній мережі саме такі особи зв'язують між собою відносно ізольованих чи територіально віддалених лідерів, контролюють транзит інформації та забезпечують структурну зв'язність і життєздатність усієї системи.

Алгоритм HITS (*Hubs and Authorities*) дозволяє чітко диференціювати акторів за їхньою функціональною роллю в мережі. Показник *Authority* (авторитет) вказує на вузли, що володіють унікальним символічним чи політичним капіталом і до яких спрямовані потоки інформації, тоді як показник *Hub* (концентратор) визначає ефективних менеджерів-адміністраторів, які акумулюють інформацію від багатьох периферійних джерел і перенаправляють її на ключові авторитети.

Додатково застосування алгоритму модулярності (*Modularity class*) до персонального графу дає змогу виділити в архітектурі міжособистісної взаємодії приховані або формалізовані суб-спільноти (кластери). У контексті аналізу осіб це відображає не просто географічний поділ (наприклад, лідери берлінського центру чи північноамериканські представники), а реальні мікрогрупи, сформовані навколо ключових фігур руху за принципами особистої лояльності, спільних ідеологічних поглядів чи специфічних функціональних завдань (дипломатичних, пресових, військових).

Таким чином, побудований на основі архівних джерел розвідки персональний граф комунікації дозволяє перейти від лінійного історичного опису біографій до системного аналізу реальних каналів взаємодії всередині гетьманського руху. Це забезпечує об'єктивну оцінку місця і функцій кожної історичної постаті в трансатлантичній мережевій структурі гетьманців міжвоєнного періоду, що у наочній формі представлено на фінальній візуалізації графа (див. Додаток 1) , де просторове розташування та масштабування елементів безпосередньо репрезентують розраховані математичні індекси.

Перехід від обґрунтованих вище теоретико-методологічних засад SNA до безпосереднього аналізу емпіричних даних дозволяє реконструювати реальну, а не лише декларативну ієрархію всередині емігрантського лідерства. Якщо традиційні історичні джерела описують структуру руху лінійно, то математичні індикатори центральності, розраховані в середовищі Gephi для 59 верифікованих акторів, унаочнюють трирівневу модель управління. На вершині цієї системи, як чітко фіксує візуалізований граф , утворюється владна тріада, представлена Гетьманом Павлом Скоропадським, Гетманичем Данилом Скоропадським та ідеологом Сергієм Шеметом. Саме на прикладі цих трьох акторів найкраще простежується практична робота описаних у попередньому розділі метрик: загального ступеня, що визначає фізичний розмір вузлів на графіку, та параметра *Hub*, що через колірні градієнти маркує адміністративно-дистрибуційну роль кожного з них..

Для глибокого розуміння внутрішньої логіки та ієрархічної побудови гетьманського руху у міжвоєнний період винятково важливим є застосування просопографічного методу, інтегрованого з математичними метриками соціально-мережевого аналізу (SNA). Це дозволяє реконструювати колективний портрет лідерської групи та визначити реальні, а не лише декларативні ролі окремих лідерів. На основі формалізованих даних міжособистісного графу комунікації, очищеного від інституційних вузлів, первинне структурне та управлінське ядро руху замикається на трьох ключових історичних постатях: Гетьмані Павлові Скоропадському, його синові й наступникові Гетманичу Данилові Скоропадському, а також провідному ідеологу та адміністратору

Сергієві Шемету. Розраховані за допомогою програмного комплексу Gephi мережеві індикатори (вхідний/вихідний ступінь, проміжна центральність, індекси алгоритму HITS) переконують, що саме ці три актори виступали архітекторами та головними інституційними конструкторами трансатлантичної гетьманської мережі.

Верховне символічне становище у структурі міжособистісних зв'язків посідав Гетьман Павло Скоропадський. Його загальний ступінь зв'язності (Degree) становить 45 одиниць, що є одним із найвищих показників у досліджуваній мережі. При цьому розподіл вхідних (In-degree = 20) та вихідних (Out-degree = 25) комунікаційних векторів демонструє збалансований та водночас чітко спрямований характер його взаємодії з емігрантським середовищем. Найбільш репрезентативним для визначення його статусу є показник вхідного ступеня, який збігається зі зваженим значенням (Weighted In-degree = 20), вказуючи на те, що до нього безпосередньо стягувалися ключові інформаційні потоки з усіх регіональних осередків Європи та Північної Америки.

У межах алгоритму HITS Павло Скоропадський володіє індексом авторитету (Authority) на рівні 0.288974. У поєднанні з високим показником власної центральності (Eigen-centrality = 0.883327) це математично доводить його статус як головного джерела політичної та ідеологічної легітимності в межах руху. Гетьман виступав у ролі верховного арбітра: хоча він активно генерував власні директиви (вихідний ступінь 25, індекс Hub = 0.716679), що відображено на фінальному графі виразним теракотово-червоним кольором вузла, його міжособистісна активність була орієнтована на концептуальні питання державного будівництва, ідеологічного контролю та легітимізації повноважень підлеглих, тоді як рутинна комунікація делегувалася іншим учасникам тріади.

Функціонально відмінну, але критично важливу управлінську роль відігравав Гетманич Данило Скоропадський. Його мережеві метрики відображають унікальну динаміку зміщення операційного центру управління гетьманським рухом у другій половині 1930-х років, особливо під час його

тривалого перебування у Великій Британії та Сполучених Штатах Америки й Канаді. Загальний ступінь центральності Данила Скоропадського є абсолютним максимумом у всьому графі й становить 93 одиниці. Найбільш значущим для просопографічної оцінки є його вхідний ступінь ($In-degree = 53$) у поєднанні з вихідним ($Out-degree = 40$), що наочно ілюструє його позицію як головного комунікаційного перехрестя руху. Показник індексу концентратора інформації за алгоритмом HITS (Hub) у Данила Скоропадського становить 0.407949, а показник власної центральності (Eigen-centrality) є еталонним і сягає максимальних 1.0. Особливої ваги набуває його показник проміжної центральності (Betweenness Centrality), який дорівнює 0.342204, що є абсолютним рекордом для цієї мережі.

Ці кількісні дані дозволяють сформулювати важливий історичний висновок, який наочно підтверджує візуалізація графа (де Данило представлений найбільшим гірчично-жовтим вузлом у центрі): якщо Павло Скоропадський уособлював сакральну та ідеологічну вершину руху (Authority), то Данило Скоропадський виступав його головним виконавчим директором, «мотором», основним координатором (Betweenness) та операційним лідером всієї міжособистісної мережі. Саме він безпосередньо проєктував трансатлантичні вектори зв'язку, підтримував інтенсивне листування з регіональними референтами, координував діяльність пресових органів та особисто мобілізував емігрантські маси, що чітко простежується за матеріалами архівних джерел розвідки.

Третім невід'ємним компонентом лідерського тріумвірату виступає Сергій Шемет - один із провідних ідеологів українського союзу гетьманців-державників, чий показники центральності розкривають його як архітектора внутрішньої зв'язності руху. Загальний ступінь зв'язків Сергія Шемета становить 36 одиниць ($In-degree = 14$, $Out-degree = 22$). Проте його ключова аналітична вага фіксується за допомогою показника проміжної центральності (Betweenness Centrality), яка становить 0.181105, посідаючи друге місце після Гетманича.

У термінах соціально-мережевого аналізу така висока проміжна центральність визначає Сергія Шемета як головного інформаційного посередника (*gatekeeper*) та структурний міст усієї гетьманської організації.

Математично це означає, що Сергій Шемет контролював значну кількість найкоротших шляхів передачі інформації між іншими, часто віддаленими чи взаємоізолюваними учасниками руху. На графі його оливково-жовтуватий вузол виступає сполучною ланкою, яка пов'язувала інтелектуальне та наукове крило (наприклад, історика Дмитра Дорошенка, теоретика В'ячеслава Липинського) з адміністративним апаратом Гетьмана та регіональними лідерами (А. Шаповалом, М. Гетьманом, підполковником Лощенком).

Індекс концентратора ($Hub = 0.384928$) та власна центральність ($Eigen-centrality = 0.117204$) Шемета підтверджують його роль як оперативного диспетчера потоків: він акумулював звіти, листи, пресові матеріали та скарги з місць, здійснював їхній первинний аналіз і фільтрацію, після чого спрямовував узагальнені відомості на вищі рівні ієрархії - Павлу чи Данилу Скоропадським. Без посередницької діяльності Сергія Шемета міжособистісна мережа гетьманців втратила б свою структурну цілісність у консервативному секторі еміграції.

Таким чином, просопографічний аналіз вищого керівного ешелону гетьманського руху, підтверджений точними розрахунками параметрів графу, виявляє диференційовану та високоефективну трирівневу модель інституційного конструювання мережі. Символічно-легітимізуючий центр (Павло Скоропадський: високий *Authority*, збалансований ступінь, виразний «керівний» колір). Операційно-комунікаційний хаб (Данило Скоропадський: максимальний загальний ступінь, абсолютний максимум *Betweenness* та *Eigen-centrality*, що забезпечував трансатлантичну експансію руху). Структурно-інтегруючий міст (Сергій Шемет: високий показник *Betweenness Centrality*, що утримував стабільність інформаційних каналів інтелектуального крила).

Взаємодія в межах цієї владної тріади дозволяла гетьманському рухові зберігати керованість та організаційну стійкість в умовах жорсткого тиску радянських органів зовнішньої розвідки та глибокої територіальної розпорошеності міжвоєнної української еміграції.

Логічним продовженням деконструювання керівного контуру гетьманського руху є аналіз його інтелектуального та доктринального крила.

Якщо тріумвірат Скоропадських та Шемета уособлював інституційну та виконавчу владу, то ідеологічне наповнення та легітимізація монархічної концепції в очах української еміграції залежали від таких масштабних фігур, як історик Дмитро Дорошенко та провідний теоретик українського консерватизму (клясократії) В'ячеслав Липинський. Проте при застосуванні соціально-мережевого аналізу до епістолярних джерел ГДА СЗРУ виявляється глибокий парадокс між їхньою незаперечною історико-ідеологічною вагою та реальними кількісними показниками всередині комунікаційного графу [158].

Згідно з обчисленими параметрами матриці суміжності у файлі, Дмитро Дорошенко та В'ячеслав Липинський демонструють мінімальні показники мережевої залученості. Загальний ступінь зв'язності (Degree) Д. Дорошенка становить лише 3 одиниці (вхідний ступінь In-degree = 1, вихідний Out-degree = 2), у той час як показник В. Липинського дорівнює всього 1 одиниці (In-degree = 1, Out-degree = 0). Показники проміжної центральності (Betweenness Centrality) для обох акторів є нульовими (0.0).

На фінальній візуалізації графа цей математичний результат відображений з абсолютною точністю: вузли «Д. Дорошенко» та «В. Липинський» мають мінімальні геометричні розміри й розташовані на правій верхній периферії мережі. Вони забарвлені в темно-зелений колір, що маркує нульовий або наближений до нього індекс концентратора (Hub у Липинського = 0.0, у Дорошенка = 0.006632), і з'єднані поодинокими слабкими зв'язками із вузлом Сергія Шемета.

З позицій класичного історичного аналізу такі низькі метрики могли б свідчити про «другорядність» акторів, проте методологія SNA у поєднанні з просопографією дозволяє зробити значно глибші висновки щодо внутрішньопартійної диференціації руху. Символічний статус замість адміністративного: Низькі показники Degree та Betweenness доводять, що ні Липинський, ні Дорошенко не брали участі у щоденному поточному менеджменті трансатлантичної організації, розсиланні циркулярів чи зборі фінансових звітів. Їхній капітал був суто символічним та доктринальним. Функція Сергія Шемета як ідеологічного ізолятора. Той факт, що ребра від

Липинського та Дорошенка спрямовані саме до С. Шемета, наочно підтверджує його роль «структурного мосту». Шемет виступав медіатором та інтерпретатором їхніх інтелектуальних ідей для ширшої мережі. Він акумулював концептуальні напрацювання теоретиків, адаптував їх до партійних потреб і лише потім транслиував на виконавчі структури руху, свідомо оберігаючи інтелектуальну еліту від деструктивної внутрішньопартійної рутини та конфліктів.

Відображення внутрішньопартійного розколу. Мінімальна кількість ребер у В. Липинського відображає також реальний історичний контекст - його поступовий світоглядний та організаційний відхід від середовища Павла Скоропадського наприкінці 1920-х років, утворення власної автономної групи (Братство українських класократів) та глибокий персональний конфлікт із С. Шеметом, що паралізувало прямі канали комунікації всередині офіційного гетьманського штабу [151].

Таким чином, мережева диференціація чітко розділяє структуру руху на операційне ядро (Скоропадські, Шемет) та інтелектуальний контур, який, попри свою колосальну ідеологічну вагу, утримувався на периферії реальних інформаційних та управлінських потоків емігрантської організації, виконуючи функцію легітимізуючого фасаду монархічного руху.

Перехід від аналізу суто ідеологічного контуру до вивчення масових територіальних організацій виявляє ключовий вектор розгортання гетьманського руху в міжвоєнний період - північноамериканський. Саме в США та Канаді, завдяки потужним та економічно спроможним хвилям української еміграції, монархічна концепція В. Липинського трансформувалася з інтелектуальної теорії в дієву організаційну структуру у формі Союзу Гетьманців Державників (СГД). Системний аналіз розрахованих метрик у файлі та топології графу дозволяє реконструювати реальну інституційну географію та логістику цього закордонного крила.

Центральною фігурою та ключовим транслятором волі берлінського центру на північноамериканському континенті виступає Н. Гуля. У межах нашого графу він володіє високим ступенем зв'язності (Degree = 13) з чітким перекосом у бік ініціативної комунікації: його вихідний ступінь (Out-degree = 9) удвічі

перевищує вхідний ($\text{In-degree} = 4$). За алгоритмом HITS індекс концентратора інформації Н. Гулі становить 0.304477, що є третім результатом у всій мережі після Данила та Павла Скоропадських.

На графі вузол «Н. Гуля» розташований безпосередньо у нижньому міжкластерному просторі, виступаючи критичним комунікаційним шлюзом між керівним тріумвіратом та заокеанськими структурами. Світліший зеленувато-оливковий колір його вузла інтенсивно підкреслює високу дистрибуційну спроможність (*Hub*). Саме через Н. Гулю здійснювався транзит конфіденційних звітів, фінансових зборів та ідеологічних інструкцій між Європою та Америкою.

Через цей шлюз здійснювалося безпосереднє оперативне керівництво двома великими територіальними сегментами, які на графі чітко об'єднані в одну суб-спільноту ($\text{modularity_class} = 2$):

Структура СГД в Америці (зокрема, відомий 4-ий округ у Детройті) будувалася за суворою субординаційною схемою. Яскравим індикатором цього є позиція Отамана СГД в Америці Осипа Тарнавського. Його вузол має специфічні метрики: загальний ступінь $\text{Degree} = 4$, який повністю складається із вхідних векторів ($\text{In-degree} = 4$, $\text{Out-degree} = 0$), та нульовий показник *Hub*. Це математично доводить його позицію як лінійного виконавця вищих директив. На графі від вузлів П. Скоропадського та С. Шемета до О. Тарнавського спрямовані чіткі директивні стрілки, що відображають отримання офіційних наказів та циркулярів. Координація здійснювалася також через Стенфорд, де під час місій Данила Скоропадського утворювався тимчасовий закордонний штаб руху [154].

Інституційне будівництво в Канаді мало більш диверсифікований та автономний характер. Ключовою організаційною віссю тут виступав вузол «головний Обозний СГД Канади», який фіксує операційне керівництво канадською мережею у Вінніпезі та Монреалі. Його загальний ступінь становить 8 одиниць ($\text{In-degree} = 5$, $\text{Out-degree} = 3$), а показник проміжної центральності $\text{Betweenness Centrality} = 0.025962$ вказує на наявність локальних повноважень щодо перерозподілу інформації. Канадський Обозний напряму зв'язаний потовщеними помаранчево-коричневими ребрами з Павлом та Данилом

Скоропадськими, що підтверджує стратегічне значення канадських фінансових та мобілізаційних ресурсів для життєздатності всього руху.

Топологічний аналіз північноамериканського вектору свідчить, що попри величезну географічну відстань та розгалуженість осередків у Вінніпезі, Монреалі чи Детройті, мережа СГД зберігала високу інституційну дисципліну. Завдяки скоординованій роботі шлюзів (Н. Гуля) та локальних адміністраторів (Головний Обозний), американський та канадський емігрантський політикум функціонував не як ізольована периферія, а як повноцінний, інтегрований та керований ресурсний базис гетьманського руху в Європі.

Розвиток гетьманського руху на північноамериканському континенті відзначався не лише географічною експансією, а й глибокою інституційною диверсифікацією, що найяскравіше проявилось на теренах Канади. На відміну від лінійних управлінських вертикалей у європейських філіях, канадський сектор гетьманців адаптувався до специфіки місцевого законодавства, менталітету міжвоєнних хвиль української трудової еміграції та релігійного ландшафту. Організаційне розгортання руху в Канаді відбувалося через співіснування та взаємодію кількох формальних інституцій, серед яких особливе місце посідав Союз Гетьманців Клясократів (СГК) Канади - організація, що декларувала пряме слідування соціологічній доктрині В. Липинського, адаптованій до канадських реалій¹.

Аналіз розрахованих параметрів соціального графу та топологічних зв'язків дозволяє детально деконструювати специфіку канадського лідерства, яка на фінальній візуалізації графа представлена у вигляді скоординованого, але автономного регіонального кластера.

Ключовим операційним вузлом цієї системи виступає «головний Обозний СГД Канади». Посада Головного Обозного в традиційній козацькій термінології руху уособлювала керівника військово-мобілізаційного, організаційного та фінансово-господарського сектору організації. Математичні індикатори цього

¹ Ковальчук М. В. Трансатлантичний вектор Союзу Гетьманців Державників: кадровий та фінансовий аспекти (1930-ті роки) // Український історичний журнал. - 2021. - № 4. - С. 112–129.

актора чітко підтверджують його високу адміністративну вагу: загальний ступінь зв'язності (Degree) становить 8 одиниць, з яких 5 припадає на вхідну комунікацію (In-degree), а 3 - на вихідну (Out-degree). Його показник проміжної центральності (Betweenness Centrality) становить 0.025962, що вказує на виконання ним ролі регіонального диспетчера інформації, який контролює транзит повідомлень між канадською периферією та європейським центром.

На графі вузол Головного Обозного СГД Канади забарвлений в оливково-зелений колір і має помітний геометричний розмір, замикаючи на собі розгалужену мережу регіональних активістів (таких як д-р Дацков, Обельницький) та координуючи дії великих центрів у Вінніпезі та Монреалі. Особливо показовим є характер його взаємодії з вищим керівництвом руху, зафіксований у матриці ребер.

Головний Обозний перебуває у щільному двосторонньому обміні інформацією з Гетманичем Данилом Скоропадським (ребра зафіксовані у кульмінаційному 1938 році), що свідчить про безпосереднє узгодження закордонних турне та фінансових траншів. У 1939 році фіксується прямий вектор комунікації від Головного Обозного до Гетьмана Павла Скоропадського, що відображає надсилання підсумкових звітів про мобілізаційну готовність канадських осередків в умовах розгортання європейської воєнної кризи.

Додатковим індикатором інституційної диверсифікації та внутрішньої спеціалізації канадського вектору є фіксація у базі даних окремого актора - «Головний Обозний, п. Стусс» (Ник Стусс). Його вузол, зафіксований у 1939 році, має зв'язок із великим європейським суб-хабом М. Гетьманом, що вказує на розгалуження та дублювання каналів зв'язку задля забезпечення конспіративності та надійності інформаційних потоків.

Важливою рисою канадського сегмента гетьманської мережі була його виражена горизонтальна інтеграція. Як демонструє граф, канадський Обозний безпосередньо взаємодіє з М. Гетьманом (Degree = 26), який виступав генеральним секретарем та адміністратором руху в Берліні. Ця лінія зв'язку забезпечувала швидке дублювання наказів в обхід завантаженого центрального хабу. Наявність автономних організацій, таких як СГК Канади, дозволяла

гетьманському рухові гнучко маневрувати: залучати до своїх лав як радикально налаштовану мілітарну молодь (через структури СГД та спортивні товариства), так і помірковані верстви старої еміграції (через легальні інституції СГК), зберігаючи при цьому монолітну єдність та сувору фінансову й політичну звітність перед родиною Скоропадських.

Важливою специфікою гетьманського руху міжвоєнного періоду, що суттєво відрізняла його від багатьох інших суто декларативних емігрантських організацій, була наявність чітко оформленого мілітарного та військово-технічного крила. Поразка Української революції 1917–1921 років змусила консервативне командування еміграції переосмислити методи майбутньої визвольної боротьби. Провідні стратеги руху, орієнтуючись на стрімкий розвиток техніки та мілітаризацію тогочасної Європи, зробили ставку на виховання кадрового офіцерського резерву та здобуття молодими гетьманцями сучасних військово-технічних спеціальностей, передусім у сфері авіації. Документи ГДА СЗРУ фіксують унікальні спроби створення власних військових центрів за кордоном, зокрема «2-ї Летунської школи Гетьманців» у Детройті (США) та авіаційних осередків у Канаді.

Аналіз топологічної структури у поєднанні з базою розрахованих метрик (файл) дозволяє ідентифікувати задіяних військових фахівців та реконструювати характер координації мілітарного сектору руху, який на загальному графі відображає чітку виконавчу субординацію.

Одним із першочергових провідників військової політики Гетьмана в Північній Америці виступав Отаман СГД в Америці Осип Тарнавський. Математичне позиціонування його вузла є вкрай специфічним: за наявності загального ступеня Degree = 4, усі зв'язки актора є виключно вхідними (In-degree = 4, Out-degree = 0, індекс Hub = 0.0).

Така конфігурація ребер на графі наочно ілюструє жорстку військову субординацію: О. Тарнавський функціонував як лінійний виконавець, що приймав директиви безпосередньо від вищого керівництва. Хронологічний та структурний аналіз ребер демонструє наступну динаміку. У 1934 році фіксується щільний потік комунікації (3 ребра) від самого Гетьмана Павла Скоропадського

до О. Тарнавського, що безпосередньо відображає період затвердження військового статуту організації та розгортання матеріально-технічної бази для вишколу молоді. У 1939 році фіксується ребро від С. Шемета до О. Тарнавського, що вказує на мобілізаційні розпорядження напередодні вибуху Другої світової війни.

Технічне та авіаційне забезпечення мілітарного сегмента на графі безпосередньо пов'язане з фігурами підполковника Лощенка та представників родини Стусс (Ник Стусс та Головний Обозний, п. Стусс), чия діяльність була орієнтована на забезпечення роботи авіаційних шкіл («Летунських свят» та летунських шкіл СГД в Америці й Канаді). Математичні параметри цих акторів та геометрія їхніх зв'язків розкривають приховані канали військового менеджменту:

Підполковник Лощенко: Має загальний ступінь Degree = 3, причому всі його зв'язки спрямовані до нього від великого європейського суб-хабу М. Гетьмана (In-degree = 3, Out-degree = 0). Протягом 1935, 1936 та 1937 років М. Гетьман регулярно постачав підполковникові Лощенку інструкції та технічні циркуляри, оминаючи центральні фігури графу, що свідчить про наявність виокремленого конспіративного каналу зв'язку для військових референтів.

Ник Стусс: Володіє зв'язками, зафіксованими у кризовому 1938 році. Стрілка від нього безпосередньо спрямована до Гетманича Данила Скоропадського, що підтверджує факт прямого рапортування про стан справ у північноамериканських авіаційних осередках та мобілізаційну готовність курсантів.

Головний Обозний, п. Стусс: У 1939 році фіксує зв'язок із М. Гетьманом, що забезпечувало безперебійний транзит військово-аналітичної інформації між європейським штабом та американськими технічними структурами в умовах згортання легальних дипломатичних каналів.

На графі мілітарні актори марковані темно-зеленим кольором (низький рівень самостійного поширення інформації, тобто параметр Hub наближений до 0.0), оскільки їхнє завдання полягало не в політичному менеджменті чи дистрибуції ідей, а у виконанні конкретних оборонно-мобілізаційних завдань.

Успішне функціонування «2-ї Летунської школи» в Детройті, організація «Летунських свят» та технічний вишкіл емігрантської молоді довели, що гетьманська мережа володіла розвиненою, дисциплінованою структурою, здатною ефективно поєднувати політичну емігрантську діяльність із професійною військово-технічною підготовкою кадрів.

Завершальним етапом реконструкції статичної топології гетьманського руху є аналіз операційних суб-хабів та локальних референтів комунікації. Якщо вищий лідерський тріумвірат визначав стратегію, а інтелектуальне ядро - ідеологію, то життєдіяльність руху на повсякденному рівні залежала від мережєвих «диспетчерів» середньої ланки. Вони виступали проміжними вузлами збору інформації, фільтрували низові потоки та забезпечували трансляцію директив безпосередньо виконавцям¹.

Розраховані у файлі математичні метрики та просторова конфігурація графу дозволяють чітко диференціювати цих акторів на впливові регіональні суб-хаби та лінійні локальні референти зв'язку.

Найбільш значущим регіональним суб-хабом європейського сектора мережі є М. Гетьман. Його мережева вага відображає колосальну адміністративну залученість: загальний ступінь зв'язності (Degree) становить 26 одиниць, які ідеально симетрично розподілені між входною (In-degree = 13) та вихідною (Out-degree = 13) комунікацією. Показник проміжної центральності (Betweenness Centrality) М. Гетьмана сягає 0.082857, а індекс концентратора (Hub) дорівнює 0.206204.

На графі його вузол забарвлений у світло-оливковий колір, має значний геометричний розмір і розташований на північному фланзі, очолюючи окрему локальну суб-спільноту (modularity_class = 1). М. Гетьман функціонував як генеральний секретар та оперативний розпорядник берлінського центру: він акумулював звіти військових референтів (наприклад, підполковника Лощенка), взаємодіяв із канадськими структурами та перенаправляв узагальнені аналітичні

¹ Кучерук О. С. Павло Скоропадський і українська еміграція в Німеччині (1919–1945). - Київ : Інститут історії України НАНУ, 2012. - 256 с..

довідки на вищий рівень - Павлу й Данилу Скоропадським, що підтверджується високим показником його власного авторитету ($Authority = 0.187580$).

Другим за значущістю операційним суб-хабом, що діяв у лівому верхньому квадранті графу, виступає А. Шаповал. Його загальний ступінь зв'язності становить 13 одиниць ($In-degree = 7$, $Out-degree = 6$) при показнику проміжності $Betweenness Centrality = 0.049832$. Індекс концентратора А. Шаповала сягає значних 0.190301. Його світло-зелений вузол на графі замикає на собі специфічний емігрантський сектор (включаючи взаємодію з Кузьменком, Кузьменом, Мишугою), а також забезпечує вихід гетьманської комунікації на республіканські політичні кола (лінія Шаповал - Григоріїв). Він виступав автономним фільтром, самостійно вирішуючи локальні інформаційні конфлікти й транслуючи в центр лише стратегічно важливі відомості.

Принципово іншу - лінійну та суто виконавчу - функцію виконували поодинокі локальні референти зв'язку, яскравими прикладами яких у базі даних є Осип Боднарівич та В. Босий. Математичний профіль обох акторів вказує на їхню повну комунікаційну залежність від суб-хабів середньої ланки:

Осип Боднарівич. Має мінімальний загальний ступінь $Degree = 1$, який є виключно вихідним ($Out-degree = 1$, $In-degree = 0$) при нульовому показнику проміжності. Його єдиний зв'язок спрямований до С. Шемета, що характеризує Боднарівича як низового інформатора, який надіслав локальний звіт чи епістолярний запит і не мав права самостійного поширення директив (індекс $Hub = 0.003316$).

В. Босий. Його ступінь $Degree = 1$ є виключно вхідним ($In-degree = 1$, $Out-degree = 0$). На графі до нього веде єдина стрілка від Сергія Шемета. Це математично маркує В. Босого як кінцевого одержувача циркулярів чи розпоряджень, який не мав власної підлеглої мережі й виступав виконавчим гвинтиком у територіальній структурі руху.

Таким чином, аналіз регіональних суб-хабів та локальних референтів демонструє високу внутрішню структурованість гетьманської мережі. Наявність таких гнучких та працездатних «адміністраторів», як М. Гетьман та А. Шаповал, дозволяла вищому керівництву звільнити центральні канали комунікації від

інформаційного перевантаження й забезпечити безперебійне функціонування організації на всіх рівнях емігрантської ієрархії.

2.2. Комунікаційна логістика та трансатлантична динаміка інформаційних потоків (Берлін - Лондон - Стемфорд - Детройт)

Дослідження гетьманського руху як глобальної політичної мережі міжвоєнного періоду вимагає детального аналізу його геополітичної конфігурації та просторової логістики. Екстериторіальний характер діяльності монархістів-гетьманців зумовив необхідність побудови унікальної для українського емігрантського середовища комунікаційної архітектури, здатної безперебійно функціонувати в умовах колосальних географічних відстаней та жорсткого міждержавного протистояння в Європі. Центальною віссю цієї архітектури став трансатлантичний інформаційний «міст», який надійно сполучив європейський керівний центр із розгалуженими та фінансово потужними північноамериканськими філіями^{1, 2}.

Аналіз топологічної геометрії графу та спрямованості ребер дозволяє локалізувати та реконструювати ключові географічні вузли, навколо яких концентрувалися інформаційні потоки руху:

Берлін (Німеччина) - Рада Присяжних та Головна Квартра Гетьмана. Історично Берлін виступав первинним концептуальним та легітимізуючим ядром мережі. Тут постійно перебував Гетьман Павло Скоропадський та його найближче адміністративне оточення, зокрема генеральний секретар М. Гетьман. На графі берлінський центр маркований темно-червоним (коричневим) та оливковим макро-вузлами вищого керівництва. Його основна функція полягала в

¹ Ковальчук М. В. Трансатлантичний вектор Союзу Гетьманців Державників: кадровий та фінансовий аспекти (1930-ті роки) // Український історичний журнал. - 2021. - № 4. - С. 112–129.

² Реєнт О. П. Павло Скоропадський. - Київ : Альтернативи, 2003. - 304 с.

генерації стратегічних директив, ідеологічному контролю та первинній аналітичній обробці звітів, що надходили з-за океану.

Лондон (Велика Британія) - Дипломатичний аванпост Гетманича. Починаючи з середини 1930-х років, Лондон перетворюється на найважливіший оперативний вузол руху. Саме сюди переносить свою активність Гетманич Данило Скоропадський, що зумовило стрімке зростання його проміжної центральності ($Betweenness = 0.342204$). Лондон став геополітичним ретранслятором: перебуваючи в політичному серці Британської імперії, Данило Скоропадський отримав можливість координувати діяльність європейських осередків та водночас безпосередньо управляти експансією руху в англосаксонському світі (Канаді та США).

Стемфорд та Детройт (США) - Операційні плацдарми в Америці. Ці міста стали опорними пунктами 4-го округу Союзу Гетьманців Державників. Дипломатичні місії Данила Скоропадського перетворили Стемфорд на тимчасовий закордонний штаб, де відбувалося безпосереднє узгодження спільних акцій з американським емігрантським активом, а Детройт замикав на собі військово-технічний вишкіл (зокрема, летунські школи).

Вінніпег та Монреаль (Канада) - Фінансово-мобілізаційний базис. Канадський сектор, представлений на графі автономним віялом ребер навколо Головного Обозного СГД Канади, виступав головним джерелом матеріальних ресурсів та масової підтримки руху.

Геополітична логістика трансатлантичного «мосту» базувалася на суворій централізації та дублюванні каналів передачі конфіденційних відомостей. Як наочно демонструє граф, пряма комунікація між пересічними членами американських осередків та Берліном була практично відсутня. Інформаційний транзит відбувався за чіткою субординаційною схемою: локальні канадські та американські агенти зв'язку рапортували Головному Обозному або безпосередньо Н. Гулі ($Hub = 0.304477$), який акумулював заокеанську кореспонденцію, здійснював її первинний аналіз і перенаправляв у Лондон до Данила Скоропадського або в Берлін до М. Гетьмана й Сергія Шемета. Звідти узагальнена інформація лягала на стіл Павлу Скоропадському.

Така конфігурація інформаційних потоків дозволяла гетьманському рухові розв'язувати три стратегічні завдання: по-перше, забезпечувалася висока конспіративність листування в умовах постійного розвідувального моніторингу спецслужб; по-друге, вище керівництво звільнялося від перевантаження дрібною регіональною рутиною; по-третє, зберігалася монолітна керованість організації, попри її глибоку територіальну розпорошеність між двома континентами. Формування трансатлантичного комунікаційного «мосту» Берлін - Лондон - Стемфорд - Детройт стало вищим досягненням гетьманської логістики, перетворивши емігрантську спільноту на скоординований політичний організм міжнародного масштабу¹.

Перша половина 1930-х років стала для українського гетьманського руху періодом глибоких світоглядних випробувань та інституційної перебудови. На цей проміжок часу припала низка кризових явищ у середовищі української міжвоєнної еміграції, зумовлених як внутрішніми ідеологічними розколами, так і кардинальною зміною геополітичної кон'юнктури в Європі після приходу до влади в Німеччині націонал-соціалістів у 1933 році. Системний аналіз хронологічного зрізу ребер у дозволяє реконструювати динаміку інформаційних потоків у цей складний період та простежити, як крізь аналітику цифр відображалися внутрішні конфлікти й еволюція управлінської вертикалі руху.

Емпіричні дані показують, що у 1933–1937 роках мережа комунікації гетьманців, зафіксована у матеріалах розвідки, характеризувалася невисокою щільністю, але надзвичайно високою концентрацією довкола специфічних ліній протистояння та інституційного захисту.

Ехо ідеологічного розколу (1933 рік). У базі даних зафіксовано критично важливий вектор комунікації між С. Шеметом та В. Липинським, датований 1933 роком. Це ребро відбиває кульмінаційну фазу та наслідки глибокого світоглядного розриву між провідним ідеологом клясократії та гетьманським штабом, що призвело до формального ліквідації Українського союзу гетьманців-

¹ Ковальчук М. В. Трансатлантичний вектор Союзу Гетьманців Державників: кадровий та фінансовий аспекти (1930-ті роки) // Український історичний журнал. - 2021. - № 4. - С. 112–129.

державників (УСГД) у колишньому форматі та утворення В. Липинським автономного «Братства українських клясократів». На графі нульова проміжна центральність Липинського та його повна ізоляція від Павла Скоропадського є прямим наслідком цієї кризи: комунікаційний міст утримував виключно С. Шемет, намагаючись зберегти залишки доктринальної єдності руху¹.

Інституційна стабілізація та американський вектор (1934–1935 роки). Після організаційного розриву з Липинським виникла гостра потреба зміцнення виконавчої вертикалі. У 1934 році фіксується інтенсивний потік директив (3 ребра) від самого Гетьмана Павла Скоропадського до Отамана в Америці Осипа Тарнавського. Це вказує на те, що центр намагався компенсувати європейські інтелектуальні втрати розгортанням дисциплінованих організаційних структур у США. Одночасно Сергій Шемет у 1934 році замикає на собі щільну комунікацію з регіональними референтами (3 листи до А. Шаповала), виступаючи головним внутрішнім стабілізатором мережі. У 1935 році активність зміщується у бік внутрішньої координації берлінського центру: фіксуються ребра від П. Скоропадського, Осипа Боднаровича та М. Гетьмана до С. Шемета, що підтверджує його статус головного диспетчера інформації.

Захист військово-технічного крила та міжпартійна конкуренція (1936–1937 роки). На тлі посилення конспірації у 1936–1937 роках чітко виділяється закрита лінія зв'язку М. Гетьман → підполковник Лощенко (по одному листу щорічно), яка забезпечувала безперебійне функціонування летунських та мобілізаційних осередків руху в обхід основних каналів комунікації. Паралельно фіксуються спроби низових лідерів (О. Шаповал у 1936 р.) налагодити контакти з лівими республіканськими центрами, зокрема з середовищем Никифора Григоріїва, що свідчить про спроби гетьманців вийти з політичної ізоляції в емігрантському середовищі.

Центральною політичною тенденцією кінця цього періоду стає планове зміцнення позицій Гетманича Данила Скоропадського як офіційного спадкоємця

¹ Скальський В. В. Організаційні та ідеологічні кризи в українському монархічному таборі в екзилі (1930–1933) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. - 2018. - Вип. 13. - С. 204–221.

та лідера нової генерації. Тривалий час перебуваючи в тіні батька, Данило Скоропадський у другій половині 1930-х років починає активно залучатися до безпосереднього оперативного управління. Знаковим у базі даних є ребро 1937 року, спрямоване від Данила Скоропадського до М. Гетьмана. Це маркує момент, коли Гетманич починає самостійно віддавати розпорядження генеральному секретареві руху в Берліні, де-факто перебираючи на себе функції виконавчого директора.

Цей крок став логічним підґрунтям для його подальших масштабних закордонних місій до США та Канади. Перенесення операційного центру Данила до Лондона дозволило гетьманцям уникнути прямих асоціацій із тоталітарним режимом Третього Рейху, зберегти реноме демократичного європейського руху та підготувати ґрунт для колосального мобілізаційного сплеску мережі, який відбудеться вже наступного, 1938 року.

У хронологічній структурі дослідження 1938 рік посідає виняткове місце, виступаючи абсолютним історичним та комунікаційним піком гетьманського руху міжвоєнного періоду. Згідно з емпіричними даними на цей рік припадає 118 зафіксованих зв'язків, що становить понад 73% від усього масиву виявленого епістолярію. Такий безпрецедентний сплеск щільності мережі не був випадковим: він став прямим відображенням глибокої міжнародної політичної кризи в Європі (передусім Аншлюсу Австрії та Судетської кризи), яка радикально змінила настрої української еміграції. В умовах очевидного наближення великої загальноєвропейської війни лідери Союзу Гетьманців Державників (СГД) та родина Скоропадських усвідомлювали, що геополітичний злам відкриває реальне історичне вікно можливостей для відновлення української державності, що вимагало негайної мобілізації всіх закордонних осередків.

Аналіз внутрішньої структури ребер за 1938 рік за допомогою інструментів Python дозволив провести точну декомпозицію інформаційних потоків і виявити реальних «драйверів» цієї кульмінаційної мобілізації.

Данило Скоропадський як абсолютний лідер комунікації. Математичні підрахунки доводять, що Гетманич повністю перебрав на себе функції головного

операційного керівника. У 1938 році він виступає автором 33 вихідних листів та адресатом для 48 вхідних документів. Разом це складає 81 комунікаційний акт - тобто понад 68% усіх інформаційних транзакцій року замикалися безпосередньо на постаті Данила. На графі це відображено колосальним масштабуванням його центрального вузла. Перебуваючи у Великій Британії та здійснюючи тривалі поїздки до Північної Америки, Данило Скоропадський став головним політичним магнітом, до якого стікалися звіти про настрої української діаспори та готовність емігрантів до активних дій.

Павло Скоропадський як стратегічний координатор. Сам Гетьман у 1938 році згенерував 20 вихідних директив та отримав 17 звітів, зосереджуючись виключно на затвердженні найважливіших політичних та дипломатичних рішень, у той час як щоденну рутину повністю забезпечував син.

Сергій Шемет та регіональні диспетчери. С. Шемет підтримував високу інтенсивність праці (13 вихідних та 10 вхідних листів), забезпечуючи стабільність внутрішньопартійного каналу в Європі. Водночас на перші позиції за вхідною кореспонденцією виходять закордонні лідери, зокрема головний Обозний СГД Канади (5 листів), що свідчить про перенесення центру організаційної ваги руху на заокеанський плацдарм.

Цей колосальний сплеск листування, зафіксований радянською розвідкою, безпосередньо відбивав розгортання масштабної та скоординованої мобілізаційної кампанії, що включала кілька ключових напрямків.

Дипломатичне зондування та легітимізація. Перебуваючи в Лондоні, Данило Скоропадський за інструкціями батька активно намагався інтегрувати українське питання у порядок денний західних демократій. На графі це чітко простежується через промені зв'язків до англосаксонських політичних та інтелектуальних кіл (діалог з Клеренсом Міхалісом та д-ром Батлером). Гетьманці прагнули довести Великій Британії та США, що відновлена Українська Держава у формі традиційного Гетьманату здатна стати надійним стабілізуючим фактором та антибільшовицьким бар'єром у Східній Європі.

Мобілізація північноамериканського ресурсного базису. Більшість вхідних листів до Данила Скоропадського у 1938 році надходила від Н. Гулі та канадських

осередків СГД. Гетманич координував проведення масових акцій, патріотичних віч (зокрема у Вінніпезі) та збір коштів на «Національний фонд». На тлі Судетської кризи українські громади США та Канади демонстрували надзвичайне піднесення, і саме структури СГД спромоглися каналізувати цю енергію у чітку організаційну та фінансову підтримку європейського штабу Скоропадського.

Посилення військово-технічної підготовки. Саме у 1938 році зафіксовано пожвавлення рапортів низових військових агентів (зокрема Ника Стусса), які звітували про розширення програм вишколу в летунських школах Детройта та канадських центрах. Рух поспіхом готував технічні кадри для майбутніх військових формувань.

Візуальна структура графу наочно демонструє, що у 1938 році гетьманська мережа досягла свого логістичного оптимуму: вона функціонувала як єдиний, скоординований, трансатлантичний організм. Попри територіальну віддаленість, завдяки еталонній центральності Данила Скоропадського ($\text{Eigen\textbackslash text-centrality} = 1.0$), інформаційні потоки циркулювали без затримок та втрат.

Мобілізаційний сплеск 1938 року довів, що монархічний рух володів колосальним внутрішнім потенціалом і в умовах світової геополітичної катастрофи був повністю готовий виступити дієвим суб'єктом боротьби за відновлення незалежності України, що викликало серйозне занепокоєння та посилену увагу з боку органів радянської зовнішньої розвідки.

Ефективне функціонування трансатлантичного «мосту» гетьманського руху безпосередньо залежало від якості інформаційно-аналітичного супроводу та надійності каналів передачі конфіденційної кореспонденції. В умовах міжвоєнної Європи та загострення протистояння між світовими спецслужбами, епістолярна логістика монархістів-гетьманців мала поєднувати оперативність із високим рівнем конспірації. Аналіз структури зв'язків та їхнього відображення на графі дозволяє реконструювати приховані канали передачі політичних директив, диференціювати приватне листування від офіційного, а також оцінити роль дипломатичних посередників, ключовою постаттю серед яких був відомий дипломат та публіцист Володимир Коростовець.

У системі зовнішньополітичного супроводу Гетьманату В. Коростовець виконував роль високорівневого дипломатичного кур'єра, аналітика та медіатора у зносинах із британськими урядовими й інтелектуальними колами. Математичний аналіз його ребер у базі даних виявляє унікальну конфігурацію зв'язків, зафіксовану виключно у кульмінаційному 1938 році. В. Коростовець перебуває у щільному двосторонньому обміні інформацією з вищим керівництвом руху. Протягом року фіксується 6 векторизованих контактів. Напрямок ребер має ідеально симетричний розподіл: 3 вхідні листи (2 від Павла Скоропадського, 1 від Данила Скоропадського) та 3 вихідні листи (2 до Данила Скоропадського, 1 до Павла Скоропадського).

На графі вузол «В. Коростовець» розташований у нижній частині, у безпосередній близькості до макро-вузла Павла Скоропадського, і забарвлений у зелений колір. Таке просторове розміщення та геометрія ребер доводять його роль як спеціалізованого дипломатичного шлюзу. Перебуваючи в Лондоні та маючи особисті зв'язки в Міністерстві закордонних справ Великої Британії (*Foreign Office*), Коростовець виступав конфіденційним каналом, через який Гетьман постачав британським високопосадовцям аналітичні записки про геополітичну ситуацію в СРСР, натомість інформуючи родину Скоропадських про реальні наміри та коливання європейської дипломатії на тлі Судетської кризи.

Логістична диференціація інформаційних потоків усередині мережі чітко розділяла канали передачі офіційних циркулярів від приватного та родинного епістолярію.

Канали офіційних директив та аналітичного супроводу. Цей потік був повністю формалізований. Директивні розпорядження та інструкції щодо формування «Національного фонду» чи відкриття нових філій СГД йшли за суворою ієрархічною вертикаллю від П. Скоропадського або С. Шемета через операційні суб-хаби (М. Гетьмана чи А. Шаповала) до кінцевих заокеанських виконавців. Переважна більшість цих документів маскувалася під нейтральну ділову чи видавничу кореспонденцію.

Родинний та приватний епістолярний контур. На графі цей контур представлений потужною зв'язкою ребер безпосередньо між Павлом та Данилом

Скоропадськими (переважно за період 1938 року). Незважаючи на близькі родинні стосунки, ці листи мали характер глибоких політичних звітів. Данило детально інформував батька про кожен свій дипломатичний крок у Лондоні, зустрічі з українськими громадами в Канаді, а також погоджував зміст офіційних промов та відозв. Приватний характер цих листів дозволяв лідерам руху обходити суворі обмеження партійного статуту та відверто обговорювати внутрішні кадрові проблеми, фінансові дефіцити організації та загрози іноземної інфільтрації.

Така розгалужена система інформаційного супроводу, де легальні пресові органи поєднувалися з таємними дипломатичними посередниками (В. Коростовець) та закритими родинними каналами зв'язку, забезпечувала Гетьманату високу гнучкість та життєздатність. Це дозволяло утримувати під єдиним аналітичним та управлінським контролем величезну трансатлантичну мережу, оперативно реагуючи на виклики світової геополітики та надійно захищаючи внутрішні комунікаційні потоки від передчасного розкриття противниками.

У міжвоєнний період для будь-якого екстериторіального політичного руху, позбавленого доступу до державних інституцій чи традиційних засобів масової інформації, власна періодична преса виконувала роль значно ширшу, ніж суто пропагандистська чи інформаційна. Гетьманські друковані органи («Хліборобська Україна», «Голос Державника», «Нація в Поході», а також північноамериканські видання «Гетьманське Слово» та «Український Робітник») виступали головними публічними медіаторами руху. Вони функціонували як легальні комунікаційні платформи, що трансливали офіційну ідеологічну доктрину, координували повсякденну діяльність територіальних організацій та слугували відкритими індикаторами внутрішньої зв'язності та активності мережі акторів.

Мережеве моделювання епістолярного масиву ГДА СЗРУ дозволяє переосмислити функціональне призначення преси, виявляючи закономірності її використання як координаційного інструменту^{1, 2}.

Преса як засіб уніфікації та подолання інформаційних дефіцитів. За умов, коли пряме конфіденційне листування між керівним ядром у Берліні чи Лондоні та сотнями низових емігрантських осередків у Канаді та США було фізично неможливим через брак ресурсів чи загрозу перехоплення розвідкою, періодичні видання брали на себе функцію масового комунікатора. Публікація офіційних відозв Гетьмана Павла Скоропадського, циркулярів Ради Присяжних чи аналітичних оглядів С. Шемета на сторінках часописів автоматично досягала найвіддаленіших громад у Вінніпезі чи Монреалі, забезпечуючи єдине розуміння політичного курсу руху.

Редакції як координаційні суб-хаби. Друковані органи та їхні редакційні колегії діли не лише у медійному просторі, а й виступали реальними організаційними центрами. Яскравим прикладом у структурі нашого графу є діяльність А. Шаповала (загальний ступінь Degree = 13, високий індекс Hub = 0.190301), чий світло-зелений вузол на графі безпосередньо замикає на собі комунікацію з видавничими та пресовими референтами. Редакції акумулювали листи, скарги, звіти про збір коштів на «Національний фонд» та інформацію про внутрішні конфлікти з інших українських таборів. Після первинної фільтрації та узагальнення ці відомості у формі пресових звітів надсилалися до Берліна М. Гетьману чи С. Шемету, мінімізуючи інформаційне навантаження на лідерів руху.

Публікація відкритих інструкцій та звітів. Специфічною формою мережевої логістики гетьманців було використання преси для публікації фінансових та мобілізаційних звітів під виглядом благодійних списків або хроніки життя осередків. На сторінках гетьманських часописів регулярно друкувалися поіменні списки жертводавців із зазначенням конкретних сум та

¹ Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 1 / Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, В. В. Скальський. - Київ : СЗРУ, 2020. - 342 с.

² Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 2 / Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, М. В. Ковальчук. - Київ : СЗРУ, 2020. - 470 с..

локацій. Для вищого керівництва руху ці публікації слугували офіційним фінансовим моніторингом, який дозволяв оцінювати реальну чисельність, динаміку та економічну спроможність північноамериканських чи європейських філій СГД без ризикованого пересилання секретних бухгалтерських відомостей.

На графі роль преси як інтегруючого медіатора чітко простежується за структурою зв'язків навколо Сергія Шемета. Будучи не лише адміністратором, а й провідним публіцистом та редактором багатьох видань руху, Шемет (Betweenness = 0.181105) контролював канали постачання друкованої продукції до регіональних осередків. Через мережу поширення часописів здійснювалося непряме керування та ідеологічний вишкоч мілітарних і молодіжних структур (зокрема курсантів «2-ї Летунської школи» у Детройті). Преса утримувала єдине інформаційне поле, не дозволяючи географічно ізольованим закордонним організаціям розпастися на автономні, ідеологічно розмиті угруповання, та виступала легальним, але надзвичайно ефективним інструментом повсякденної координації трансатлантичної гетьманської мережі.

Розгалуженість, екстериторіальність та відкриті претензії гетьманського руху на відновлення суверенної Української Держави перетворили його на об'єкт прискіпливого інтересу з боку закордонних спецслужб, передусім Іноземного відділу ОДПУ/НКВС СРСР. Радянський режим вбачав у монолітній структурі монархістів-гетьманців та їхній здатності мобілізувати фінансові та військові ресурси заокеанської еміграції реальну загрозу державній безпеці. Специфіка функціонування гетьманського графу комунікації міжвоєнного періоду безпосередньо залежала від необхідності постійної протидії агентурному проникненню та розвідувальному моніторингу, що безпосередньо відобразилося на математичній структурі та логістиці зв'язків.

Джерельна база нашого дослідження, сформована на основі розсекречених матеріалів ГДА СЗРУ^{1, 2}, унаочнює той факт, що сам аналізований граф є результатом радянського розвідувального перехоплення. Спецслужби

¹ Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 1 / Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, В. В. Скальський. - Київ : СЗРУ, 2020. - 342 с.

² Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 2 / Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, М. В. Ковальчук. - Київ : СЗРУ, 2020. - 470 с.

здійснювали тотальний моніторинг поштових каналів, перлюстрацію приватного епістолярію та залучали внутрішню агентуру для деструктуризації руху. У відповідь на це архітектура гетьманської мережі виробила специфічні захисні механізми, які чітко верифікуються за допомогою метрик середовища Gephi.

Комунікаційна ізоляція вищого керівництва. На графі помітно, що Гетьман Павло Скоропадський ($\text{Degree} = 45$, $\text{Authority} = 0.288974$) утримувався в інформаційній безпеці. Його контакти були суворо обмежені перевіреними особами, а вхідний потік інформації ретельно фільтрувався. Пряме проникнення агентури в його найближче оточення ускладнювалося тим, що він практично не мав незахищених зв'язків із низовими осередками.

Функція «громовідводу» та оперативна завантаженість Данила Скоропадського. Прийнявши на себе роль операційного хабу з абсолютним максимумом проміжної центральності ($\text{Betweenness} = 0.342204$), Гетьман свідомо концентрував на собі основний комунікаційний ризик. Більшість рапортів, звітів та листів йшли саме на його адресу. У разі компрометації чи перехоплення окремого заокеанського каналу зв'язку, під загрозою опинялася лише периферія оперативної мережі Данила, тоді як легітимізуючий центр Павла Скоропадського в Берліні залишався неушкодженим.

Використання закритих військових суб-хабів. Як було продемонстровано в аналізі мілітарного компонента, лінія зв'язку М. Гетьман → підполковник Лощенко функціонувала автономно від загальнопартійних каналів. Протягом 1935–1937 років цей канал забезпечував сувору конспірацію технічних та мобілізаційних розпоряджень, мінімізуючи ризик витоку інформації про «Летунські школи» через завантажені цивільні структури СГД.

Система регіональних фільтрів (Gatekeepers). Високі показники проміжності Сергія Шемета ($\text{Betweenness} = 0.181105$) та індексу концентратора А. Шаповала ($\text{Hub} = 0.190301$) вказують на те, що вони виступали первинними інтелектуальними та кадровими бар'єрами. Низові ініціативи чи підозрілі контакти з боку інших емігрантських груп (наприклад, середовища Н. Григорієва) ретельно вивчалися Шаповалом та Шеметом до того, як інформація отримувала шанс дійти до родини Скоропадських.

Незважаючи на ці конспіративні заходи, щільність та інтенсивність листування в кульмінаційному 1938 році (118 листів) створили серйозні логістичні вразливості. Масовий характер мобілізації навколо Судетської кризи та відкритий характер проведення народних віч у Вінніпезі чи Детройті суттєво полегшили роботу радянським спецслужбам щодо ідентифікації локальних агентів руху та фіксації каналів передачі фінансових траншів. Документи архіву розвідки доводять, що радянські органи фіксували не лише зміст листів, а й складали детальні просопографічні карти зв'язків гетьманців, намагаючись намащувати лінії внутрішніх розколів (як-от давній конфлікт навколо спадщини В. Липинського).

Таким чином, специфіка функціонування гетьманської мережі визначалася постійним балансуванням між необхідністю широкої політичної мобілізації мас та суворими вимогами конспіративного захисту. Створена лідерами руху трирівнева архітектура графу, де регіональні хаби та операційні посередники захищали символічний центр від прямого іноземного проникнення, продемонструвала високу оборонну життєздатність, дозволивши організації зберегти свою структуру та дієздатність аж до початку Другої світової війни, попри тотальний агентурний моніторинг з боку Москви.

Дослідження логістичної структури гетьманського руху в міжвоєнний період завершується цілісним осмисленням ролі періодичної преси як наскрізного медіатора та відкритого індикатора міжособистісної взаємодії акторів. В умовах глибокої трансатлантичної розпорошеності, фінансових дефіцитів та суворих вимог конспірації, офіційні та регіональні друковані органи («Хліборобська Україна», «Голос Державника», «Український Робітник») виконували унікальну функцію - вони трансформували закриті директиви керівного ядра у публічні координаційні імпульси для масових територіальних осередків.

Аналіз динамічного розгортання мережі, здійснений за допомогою інструментів Gephi на основі бази даних ГДА СЗРУ, дозволяє зробити підсумкові висновки щодо логістичного функціонування пресового контуру руху.

Подолання комунікаційної асиметрії. Математичні метрики графу продемонстрували, що понад 70% усіх прямих епістолярних контактів були сконцентровані всередині лідерської тріади Скоропадських та Шемета. Низова мережа територіальних організацій у США та Канаді фізично не могла перебувати у постійному двосторонньому листуванні з Берліном чи Лондоном. Роль головного каналу подолання цього інформаційного вакууму взяла на себе періодика. Публікація офіційних відозв, ідеологічних роз'яснень С. Шемета чи розпоряджень Головної Квартири на сторінках часописів забезпечувала миттєву та одночасну синхронізацію дій сотень емігрантів у Детройті, Вінніпезі та Монреалі, де-факто замінюючи тисячі індивідуальних листів.

Редакції як дублюючі інформаційні вузли. Як засвідчили високі показники індексу концентратора (*Hub*) у регіональних менеджерів середньої ланки (зокрема А. Шаповала - $Hub = 0.190301$), редакційні офіси гетьманської преси функціонували як легальні розвідувально-аналітичні пункти. Вони збирали низову кореспонденцію, фіксували настрої конкурентних таборів (наприклад, республіканців із середовища Н. Григоріїва) та акумулювали скарги з місць. Це дозволяло здійснювати первинну фільтрацію потоків інформації: дрібні локальні конфлікти вирішувалися на сторінках преси або всередині редакцій, а до вищого хабу Данила Скоропадського надходили лише узагальнені, стратегічно важливі відомості.

Преса як інструмент фінансового моніторингу та верифікації. Специфічною рисою гетьманської логістики було використання публічних списків жертводавців на «Національний фонд» у пресі як відкритої матриці фінансової звітності. Для Павла та Данила Скоропадських ці публікації слугували надійним математичним індикатором реального стану справ у закордонних філіях СГД. Аналізуючи географію та обсяги публічних зборів, берлінський центр оцінював мобілізаційну спроможність та рівень дисципліни конкретних осередків без ризикованого пересилання секретних бухгалтерських книг через кордони, що перебували під наглядом радянських спецслужб.

Таким чином, у загальній архітектурі комунікаційної логістики руху преса виступала не просто медійним додатком, а фундаментальним структурним

елементом, що забезпечував життєздатність трансатлантичного «мосту». На графі цей зв'язок наочно унаочнюється позиціонуванням Сергія Шемета ($\text{Betweenness} = 0.181105$), який поєднував ролі головного адміністратора та провідного пресового редактора руху. Завдяки такій синергії періодичні видання утримували монолітну ідеологічну дисципліну консервативного крила еміграції, об'єднували віддалені заокеанські структури з європейським центром і дозволяли гетьманській мережі ефективно функціонувати як єдиний, скоординований політичний механізм в умовах наростання світової геополітичної кризи наприкінці 1930-х років.

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне історико-соціологічне дослідження емігрантської преси гетьманського руху міжвоєнного періоду та початкового етапу Другої світової війни дало змогу всебічно проаналізувати механізми функціонування друкованих органів Союзу Гетьманців Державників як складної системи ідеологічної комунікації, політичної мобілізації та організаційного управління. Використання матеріалів Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України у поєднанні з методами соціально-мережевого аналізу (SNA) дозволило не лише реконструювати структуру та принципи діяльності гетьманського пресового апарату, а й визначити його місце в ширшому контексті українського політичного життя в еміграції.

Дослідження засвідчило, що емігрантська преса гетьманського руху значно виходила за межі традиційного інформаційного ресурсу. Вона виконувала функцію центрального інструменту формування політичної ідентичності прихильників руху, забезпечуючи поширення класократичної доктрини, легітимізацію дідовичного принципу влади та конструювання історичного наративу безперервності української державності. Через систематичну популяризацію діяльності Павла Скоропадського та його родини друковані органи формували образ Гетьманського Дому як законного носія державницької традиції, здатного забезпечити політичну стабільність і національну консолідацію в майбутній незалежній Україні.

Важливим результатом дослідження стало встановлення того, що релігійно-церковна проблематика займала одне з ключових місць у системі гетьманської комунікаційної політики. Преса виступала механізмом інтеграції різних конфесійних середовищ української діаспори та сприяла формуванню надконфесійної платформи співпраці між православними та греко-католиками. Завдяки використанню авторитету церковних діячів, зокрема митрополита Андрея Шептицького, а також висвітленню контактів із Ватиканом, гетьманський рух прагнув зміцнити власну легітимність серед широких верств еміграції та

подолати політичні й релігійні бар'єри, що існували всередині українського зарубіжжя.

Аналіз молодіжних та мілітарних наративів дозволив простежити трансформацію пресової політики руху в умовах загострення міжнародної ситуації наприкінці 1930-х років. Якщо на початковому етапі друковані видання були зосереджені переважно на теоретичному обґрунтуванні монархічної доктрини, то напередодні Другої світової війни вони дедалі більше виконували мобілізаційну функцію. Через молодіжні часописи та спеціалізовані видання формувалися установки на військову дисципліну, готовність до національно-визвольної боротьби та підготовку кадрового резерву для майбутньої державотворчої діяльності.

Окремий блок дослідження був присвячений організаційно-управлінським функціям гетьманської преси. Встановлено, що друковані органи фактично виконували роль альтернативного адміністративного механізму, який забезпечував координацію діяльності розгалуженої мережі осередків СГД у Європі та Північній Америці. Через пресу здійснювалося поширення директив, регламентування внутрішньої діяльності організації, управління фінансовими фондами та врегулювання конфліктних ситуацій. Особливо важливою була роль преси в подоланні кризових явищ, зокрема під час конфлікту між Павлом Скоропадським і В'ячеславом Липинським, коли друковані органи стали інструментом стабілізації внутрішньої ситуації та збереження організаційної єдності.

Доведено, що сформований гетьманцями трансатлантичний інформаційний простір став однією з найефективніших систем політичної комунікації серед українських еміграційних організацій міжвоєнної доби. Через мережу газет, бюлетенів, циркулярів та обіжників забезпечувався постійний зв'язок між центральним керівництвом у Берліні та численними осередками в Канаді й США. Саме завдяки цьому «пресовому мосту» стало можливим підтримувати високий рівень організаційної дисципліни, фінансової стабільності та ідеологічної однорідності руху незалежно від географічної віддаленості його структур.

Застосування методів соціально-мережевого аналізу дозволило верифікувати характер комунікаційної системи гетьманського руху. Отримані результати підтвердили існування чітко централізованої мережі, в якій ключові позиції займали Павло Скоропадський, Данило Скоропадський та Сергій Шемет. Саме навколо цих постатей концентрувалися основні інформаційні потоки, що забезпечувало високий рівень керованості організації. Водночас мережевий аналіз виявив і певні структурні обмеження, зокрема недостатню інтегрованість окремих зовнішніх партнерів та залежність ефективності комунікації від діяльності вузького кола центральних координаторів.

Особливе значення має висновок про поступову трансформацію пресового апарату Гетьманату в елемент зовнішньополітичної діяльності. Через Українське Пресове Бюро та систему політичних бюлетенів рух здійснював аналітичний супровід міжнародних подій, формував власну інтерпретацію геополітичних процесів та намагався інтегрувати українське питання до порядку денного західних політичних і експертних кіл. Реалізація «Української Акції» 1938 року стала свідченням високого рівня організаційної мобілізації та здатності швидко адаптувати інформаційну політику до змін міжнародної ситуації.

Водночас дослідження показало, що саме відкритість та інтенсивність комунікаційної діяльності стали одним із головних чинників уразливості руху. Масивні інформаційні ресурси СГД перебували під постійним контролем радянських спецслужб, які використовували відкриту пресу як джерело стратегічної інформації. Контент-аналіз гетьманських видань дозволяв органам ДПУ–НКВС відстежувати кадрові зміни, фінансові можливості, рівень мобілізаційної активності та внутрішні суперечності організації. Ще більш небезпечним чинником стало агентурне проникнення до керівних структур руху, що значною мірою підривало ефективність його комунікаційної системи та послаблювало можливості політичного впливу.

Отже, результати дослідження дають підстави стверджувати, що гетьманський рух міжвоєнної доби являв собою одну з найбільш організованих і концептуально завершених політичних структур української еміграції. Його пресовий апарат виступав одночасно інструментом ідеологічного впливу,

засобом політичної мобілізації, механізмом організаційного управління та каналом міжнародної комунікації. Водночас надмірна централізація мережі, залежність від вузького кола лідерів та вразливість до діяльності радянських спецслужб суттєво обмежували потенціал руху. Саме поєднання високого рівня внутрішньої організованості та зовнішньої вразливості визначило специфіку розвитку гетьманського руху напередодні Другої світової війни та його місце в історії української політичної еміграції XX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 1. - Арк. 1–33. (*Друковане видання С.Г.Д. у Берліні «На відсіч!» ч. 8–9, 1940 р.*).
2. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 1. - Арк. 265–282. (*Виписка із книги “Український Державник” до історії Гетьманського Руху*).
3. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 1. - Арк. 283–291. (*Виписка із книги “Український Державник” про гетьмана П. Скоропадського і його рід*).
4. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 1. - Арк. 292–298. (*Виписка із книги “Український Державник” про закордонну політику української держави в 1918 році*).
5. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 1. - Арк. 334 (1–68). (*Друковане издание “Український державник”, 1943 р.*).
6. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 2. - Арк. 25–26. (*Довідка про зв'язки гетьманців із Англією*).
7. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 2. - Арк. 44–45. (*Витяг з книги Д. Дорошенка “Православна церква у минулому й нинішньому житті українського народу”, 1940 р.*).
8. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 2. - Арк. 275. (*Українська громада в Німеччині*).
9. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 2. - Арк. 297–298. (*Звернення Гетьманської Управи до гетьманців у Німеччині і протектораті*).
10. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 2. - Арк. 306–307. (*Перелік членів С.Г.Д. у Відні*).
11. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 2. - Арк. 320. (*Правила носіння відзнаки С.Г.Д. для осіб що належать до гетьманського руху*).
12. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 2–6. (*Про гетьманців*).
13. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 19–26. (*Допомога Гетьманської Управи голодним на Україні*).
14. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 31–34. (*Схема гетьманської організації, джерело “Шварц”*).

- 15.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 71. (*Діяльність гетьманців у Чехословаччині*).
- 16.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 80. (*Супровідний лист до фотокартки Гетьманської Управи у Берліні*).
- 17.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 83–87. (*Повідомлення джерела “Шварц” про діяльність гетьманської організації*).
- 18.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 92. (*Українська громада в Германії*).
- 19.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 94. (*Нові члени української громади в Германії*).
- 20.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 98. (*Про роботу японців серед українців на Далекому Сході*).
- 21.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7078. - Т. 3. - Арк. 101. (*Спецповідомлення про український науковий інститут в Берліні*).
- 22.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 2. - Арк. 63–64. (*Гетьманський Фонд Визвольної Боротьби: загальні положення*).
- 23.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 2. - Арк. 65–67. (*Гетьманський Фонд Визвольної Боротьби: організація*).
- 24.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 3. - Арк. 224–229. (*Газета “Український вісник” ч. 8 (16), Берлін, 1938 р.*).
- 25.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 4. - Арк. 173–174. (*Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи, березень 1939 р.*).
- 26.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 4. - Арк. 197–203. (*Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи, листопад 1937 р.*).
- 27.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 4. - Арк. 226–228. (*Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи, жовтень 1937 р.*).
- 28.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 4. - Арк. 187–195. (*Статут і Регламент О.У.Р.К. Канади*).
- 29.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 5. - Арк. 34. (*Розпорядок С.Г.Д. Америки*).
- 30.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 6. - Арк. 111–116. (*Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи, листопад 1937 р.*).

- 31.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 8. - Арк. 40. (*Звернення П. Скоропадського до гетьманців і українців*).
- 32.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 8. - Арк. 154. (*Комунікат Гетьманської Управи, вересень 1938 р.*).
- 33.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 8. - Арк. 179. (*Постанова про “Українську Акцію” 2 серпня 1938 р.*).
- 34.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 8. - Арк. 188. (*Наказ Гетьмана П. Скоропадського Гетьманській Управі ч. 9, копія*).
- 35.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 8. - Арк. 100–104. (*“Українська Акція”: тимчасовий правильник*).
- 36.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 9. - Арк. 83. (*Інформація “Фелькішер Беобахтер” про Берестейській мир*).
- 37.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 9. - Арк. 100. (*Розпорядок С.Г.Д. Канади 30 липня 1938 р.*).
- 38.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 9. - Арк. 113–118. (*Комунікат Гетьманської Управи, липень 1938 р.*).
- 39.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 10. - Арк. 35. (*Наказ Д. Скоропадського про призначення Б. Пелеховича і М. Гетьмана*).
- 40.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 10. - Арк. 166. (*Наказ Д. Скоропадського опублікований в газеті “Наш Стяг” про призначення Б. Пелеховича і М. Гетьмана*).
- 41.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 10. - Арк. 211. (*Розпорядок С.Г.Д. Канади 11 квітня 1938 р.*).
- 42.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 10. - Арк. 220. (*Розпорядок С.Г.Д. Канади 18 березня 1938 р.*).
- 43.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 10. - Арк. 221–224. (*Біографічні відомості гетьманича Д. Скоропадського*).
- 44.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 11. - Арк. 170. (*Наказ Д. Скоропадського про звільнення Д. Ільчишина та призначення сотників*).
- 45.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 11. - Арк. 270. (*Загальна інструкція ч. 1 в справі представників Гетьманської Управи в Америці й Канаді*).

- 46.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 12. - Арк. 6. *(Наказ Д. Скоропадського про призначення М. Гуля).*
- 47.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 12. - Арк. 33. *(Розпорядок С.Г.Д. щодо Гетьманського Дому в Торонто).*
- 48.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 12. - Арк. 78–81. *(Інформація про стан С.Г.Д. Канади).*
- 49.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 12. - Арк. 149–151. *(Зміни до Статуту С.Г.Д.).*
- 50.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 12. - Арк. 258. *(Повідомлення про скликання Отаманської Ради Гетьманської Січі в Америці і Канаді).*
- 51.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 12. - Арк. 295. *(Наказ П. Скоропадського про звільнення полковника О. Шаповала).*
- 52.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 13. - Арк. 2. *(Інформація щодо внутрішньої ситуації гетьманського руху).*
- 53.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 13. - Арк. 45–45/01. *(Організація Український Державний Фонд С.Г.Д. Америки і Канади).*
- 54.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 37. *(Надання повноваження Д. Скоропадському).*
- 55.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 124–126. *(Статут і Регламент У.С.Р.Д. Канади).*
- 56.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 225–226. *(Бюлетень до всіх українців в Оттаві).*
- 57.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 258. *(Комунікат С.Г.Д. в Америці ч. 3, червень 1936 р.).*
- 58.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 293–294/10. *(Статут С.Г.Д. Америки).*
- 59.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 295–320. *(Статут і Регламент С.Г.К.).*
- 60.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 321–334. *(Пояснення до змін в проекті Статуту і Регламенту С.Г.Д. в Канаді).*

- 61.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 351–353. (*Щодо американських проектів статутів*).
- 62.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 356. (*Повновасть М. Гетьману представнику С.Г.Д. Америки*).
- 63.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 446. (*Обозна команда С.Г.Д., грудень 1935 р.*).
- 64.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 541. (*Обозна команда С.Г.Д., липень 1935 р.*).
- 65.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 605–605/02. (*Обіжник С.Г.Д. у Канаді, квітень 1935 р.*).
- 66.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 16. - Арк. 606–606/02. (*Обіжник С.Г.Д. у Канаді, січень 1935 р.*).
- 67.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 17. - Арк. 1–7. (*Слово Гетьмана П. Скоропадського на святі 22 річниці заснування У.С.Х.Д.*).
- 68.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7242. - Т. 20. - Арк. 224–225. (*Стаття “Перелом” у виданні “Нова Зоря”, м. Львів*).
- 69.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 7248. - Т. 1. - Арк. 2–12. (*Центр Скоропадського в Берліні*).
- 70.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10122. - Т. 1. - Арк. 77. (*Гетьманат і Англія*).
- 71.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10122. - Т. 7. - Арк. 33. (*Характеристика гетьманців*).
- 72.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10122. - Т. 8. - Арк. 241–244. (*Про заходи українських закордонних угруповань: діяльність Шемета*).
- 73.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10122. - Т. 11. - Арк. 12–13. (*Взаємовідносини між гетьманцями і ОУН*).
- 74.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10122. - Т. 12. - Арк. 45. (*Про поїздки С. Шемета до Польщі і Чехословаччини*).
- 75.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10122. - Т. 12. - Арк. 136. (*Про М. Гетьмана, організатора січових стрільців у Америці і Канаді*).
- 76.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10122. - Т. 13. - Арк. 292–293. (*Про колишнього гетьмана України П. Скоропадського*).

- 77.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10324. - Т. 1. - Арк. 32–34. *(Про український рух).*
- 78.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10324. - Т. 1. - Арк. 245. *(Українська еміграція, Петлюра і Скоропадський).*
- 79.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10490. - Т. 2. - Арк. 1. *(Некролог по смерті Д. Скоропадського).*
- 80.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10490. - Т. 2. - Арк. 32. *(Фото Гетьмана П. Скоропадського і Гетьманича Д. Скоропадського).*
- 81.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10490. - Т. 2. - Арк. 75–77. *(Повідомлення про смерть Д. Скоропадського в газеті “Шлях Перемоги”).*
- 82.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 10490. - Т. 2. - Арк. 148–155. *(Друковане видання С.Г.Д. у Берліні, 1940 р.).*
- 83.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 11012. - Т. 13. - Арк. 181–187. *(Російська реакція і гетьманська інтрига серед української еміграції).*
- 84.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 11279. - Т. 2. - Арк. 138–143. *(Українські політичні центри і групи).*
- 85.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 11279. - Т. 2. - Арк. 144–151. *(Про різні сили української національної революції у їх боротьбі із комуністичним інтернаціоналом).*
- 86.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 11279. - Т. 2. - Арк. 296–299. *(Про Український Гетьманський Рух).*
- 87.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 11279. - Т. 3. - Арк. 23–24. *(Штучна ізоляція гетьманців від польської території).*
- 88.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 11279. - Т. 3. - Арк. 35–37. *(Інформація про діяльність Гетьмана П. Скоропадського).*
- 89.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 11279. - Т. 3. - Арк. 38–43. *(Кількість українців проживаючих за кордоном, 1939 р.).*
- 90.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 11279. - Т. 3. - Арк. 76–79. *(Меморандум української гетьманської організації).*
- 91.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 11723. - Т. 1. - Арк. 345–352. *(Орієнтування щодо Української еміграції).*

- 92.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 1. - Арк. 126. (*Перемови Марголіна із гетьманцями*).
- 93.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 2. (*Гетьманський інститут у Берліні*).
- 94.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 24–38. (*Протокол I з'їзду гетьманців у Берліні*).
- 95.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 39. (*Резолюція ч. 8 до I з'їзду гетьманців у Берліні*).
- 96.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 40. (*Резолюція ч. 7 до “Програм праці гетьманців на Західних Українських Землях”*).
- 97.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 41. (*Резолюція ч. 6 (церковні справи)*).
- 98.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 42. (*Резолюція ч. 5 до I з'їзду гетьманців у Берліні*).
- 99.ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 43. (*Резолюція ч. 4 до I з'їзду гетьманців у Берліні*).
100. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 44. (*Резолюція ч. 3 до I з'їзду гетьманців у Берліні*).
101. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 45. (*Звернення учасників I з'їзду гетьманців до В. Липинського*).
102. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 46. (*Резолюція ч. 2 до I з'їзду гетьманців у Берліні*).
103. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 47. (*Резолюція ч. 7 до I з'їзду гетьманців у Берліні*).
104. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 48. (*Інформація про I з'їзд представників гетьманських організацій*).
105. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 49–51. (*Лист Гетьманської Управи до громади УСХД при I з'їзді гетьманців*).
106. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 56. (*Щодо зустрічі Скоропадського із англійським консулом*).

107. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 57. *(Характеристика гетьманців, які проживають у Берліні).*
108. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 58–75. *(Бюлетень Гетьманської Управи ч. 10–11).*
109. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 76–78. *(Звернення від Гетьманської Управи до гетьманських організацій).*
110. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 3. - Арк. 79–94. *(До редакції газети “Діло” у Львові (про спростування розколу серед гетьманців)).*
111. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 46–48. *(Переклад статті “Свободная Украина, как гарантия мира на Востоке Европы”).*
112. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 61–66. *(Політичний інформаційний бюлетень ч. 4).*
113. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 182. *(Щодо планів Скоропадського).*
114. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 183–186. *(Діяльність Скоропадського).*
115. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 190. *(Перемовини Цегельського з Скоропадським).*
116. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 209. *(Про перемовини між гетьманцями, УНР-ми та іншими українськими угрупованнями).*
117. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 211–212. *(Про зв'язки гетьманців із радянською Україною).*
118. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 214. *(Про український гетьманський клуб і інститут Дорошенко).*
119. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 4. - Арк. 181-01. *(Зв'язки гетьмана Скоропадського із Ватиканом).*
120. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 5. - Арк. 220. *(Міжнародні зв'язки і зовнішня політика гетьманців групи Скоропадського).*
121. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 8. - Арк. 354–403. *(Політичний інформаційний бюлетень № 4 Українського Пресового Бюро).*

122. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 11. - Арк. 2–3. *(Характеристика В. Мурашко).*
123. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 11. - Арк. 34–36. *(Діяльність гетьманців).*
124. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 14. - Арк. 96. *(Скоропадський і Миколаївці).*
125. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 14. - Арк. 97. *(Лист Т. Пасічника Директорії УНР про військову діяльність Скоропадського).*
126. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 14. - Арк. 98. *(Наказ Гетьманської Канцелярії № 84/5 Ванзее від 22.11.1927 р.).*
127. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 14. - Арк. 235–251. *(Бюлетень № 80 української закордонної емігрантської преси).*
128. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 16. - Арк. 419. *(Українська еміграція).*
129. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12617. - Т. 17. - Арк. 409. *(Зв'язок гетьманців з УРСР).*
130. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12626. - Т. 2. - Арк. 87. *(Про угоду між угорським урядом і Скоропадським).*
131. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12626. - Т. 3. - Арк. 621. *(Інформація щодо розбіжностей в групі П. Скоропадського).*
132. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12626. - Т. 3. - Арк. 718–719. *(Гетьманці у Берліні).*
133. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12628. - Т. 1. - Арк. 4. *(Відомості про М. Омеляновича-Павленко).*
134. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12628. - Т. 3. - Арк. 145–146. *(Повідомлення щодо намірів Скоропадського).*
135. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12628. - Т. 3. - Арк. 150–152. *(Щодо діяльності гетьманців за кордоном).*
136. ГДА СЗРУ. - Ф. 1. - Спр. 12628. - Т. 3. - Арк. 310–314. *(Про діяльність гетьманців у Германії).*

137. Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 1 / Галузовий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, В. В. Скальський. - Київ : СЗРУ, 2020. - 342 с.
138. Гетьманський рух минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Частина 2 / Галузовий державний архів Служби зовнішньої розвідки України; уклад. О. Т. Бажан, М. В. Ковальчук. - Київ : СЗРУ, 2020. - 470 с..
139. На відсіч! : друковане видання Союзу Гетьманців Державників у Берліні. - 1940. - Ч. 8–9. - 33 с..
140. На відсіч! : друковане видання Союзу Гетьманців Державників у Берліні. - 1940. - Ч. 12–13. - 17 с..
141. Наш Стяг : орган Союзу Гетьманців Державників Північної Америки. - Детройт ; Чикаго, 1935–1938.
142. Нова Зоря : часопис християнсько-консервативного спрямування. - Львів, 1937. - № 42 (жовтень). - С. 3–4.
143. Плуг та Меч : друковане видання Союзу української монархічної державної молоді. - Берлін, 1938. - № 5. - 74 с..
144. Політичний інформаційний бюлетень Українського Пресового Бюро. - Берлін, 1938. - № 4. - 50 с..
145. Статут і Регламент Організації Українських Робітників Консерваторів (О.У.Р.К.) Канади. - Торонто, 1936. - 16 с..
146. Статут Союзу Гетьманців Державників (С.Г.Д.) Америки. - Детройт, 1937. - 24 с..
147. Тимчасовий правильник «Української Акції» від 2 серпня 1938 року. - Берлін : Гетьманська Управа, 1938. - 5 с..
148. Український вісник : газета Союзу Гетьманців Державників. - Берлін, 1938. - Ч. 8 (16). - 6 с..
149. Український Державник : збірник Гетьманської Канцелярії. - Берлін ; Ванзес, 1926–1943.

150. Дорошенко Д. І. Православна церква у минулому й нинішньому житті українського народу. - Берлін : Гетьманський інститут, 1940. - 115 с..
151. Липинський В. К. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. - Відень : Карл Геріш, 1926. - 470 с..
152. Скоропадський П. П. Спогади (кінець 1917 - грудень 1918) / за ред. Я. Пеленського. - Київ ; Філадельфія : Інститут української археографії НАНУ, 1995. - 493 с..
153. Бажан О. Т. Діяльність гетьманських організацій в еміграції у дзеркалі розсекречених документів ОДПУ/НКВС // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. - 2019. - № 2 (52). - С. 45–68.
154. Ковальчук М. В. Трансатлантичний вектор Союзу Гетьманців Державників: кадровий та фінансовий аспекти (1930-ті роки) // Український історичний журнал. - 2021. - № 4. - С. 112–129.
155. Кучерук О. С. Павло Скоропадський і українська еміграція в Німеччині (1919–1945). - Київ : Інститут історії України НАНУ, 2012. - 256 с..
156. Папакін Г. В. Павло Скоропадський та український гетьманський рух в еміграції: формування інституційних контурів // Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. - 2015. - Т. 169. - С. 34–41.
157. Реєнт О. П. Павло Скоропадський. - Київ : Альтернативи, 2003. - 304 с..
158. Скальський В. В. Організаційні та ідеологічні кризи в українському монархічному таборі в екзилі (1930–1933) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. - 2018. - Вип. 13. - С. 204–221.
159. Wasserman S., Faust K. Social Network Analysis: Methods and Applications. - Cambridge : Cambridge University Press, 1994. - 825 p.
160. Scott J. Social Network Analysis: A Handbook. - London : SAGE Publications, 2000. - 224 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Графічна візуалізація зв'язків Гетьманського руху на основі листувань

